

వి ర్వ చ న

భారతగర్భ రామాయణము

“క వి తా కో వి : ద ”

రావిపాటి లక్ష్మీ నారాయణ .

I

Text book for B. Vidwan Final Examination
for the years 1936, 1937 and 1938 and Bhasha
Pravina for the Text 1956.

ని ర్వ చ న
భారతగర్భరామాయణము

Chancellor of the
Andhra Research University యు,
జయపుర మహారాజగారసు, H. H. Saheb Bahddur
శ్రీ శ్రీ శ్రీ విక్రమ దేవవర్మగారు 6—5—53 న
“కవితాకోవిద” యను బిరుదు నిచ్చిరి.

రా వి పా టి ల క్ష్మీ నా రా య ణ .

మూడవ కూర్పు 1000 ప్రతులు.

శ్రీ రామకృష్ణా ముద్రాక్షరశాల, నరసరావుపేట.

కాపీరైటు రిజిస్టర్డ్]

1954

[వెల 1—0—0.

31

అవతారిక

శ్రీమదాంధ్రభాషను సర్వతోముఖముగ నొనర్చినం
గాని దానినుండివలసిన లాభముఁబొందలేము. నవలలు నాట
కములు, జీవితములు ప్రబంధములు, చరిత్రలు, లక్షణగ్రంథ
ములు, విమర్శనములు, వ్యాకరణములు, శతకములు, నిఘం
టువులు మొదలగునవి యాంధ్రవాఙ్మయమునందలి యంత
ర్భాగములు.

కావ్యలక్షణమున భోజుఁడు శ్లో॥ స్వీయోపం గుణవశావ్య
మలంకారైరలంకృతం॥ రసాత్మకంకవిఃకూర్వన్॥ కీర్తింప్రీతించ
విందతి॥ యని వ్రాసినాఁడు. సరసభూపాలీయమునందును “కవి
తాలతాంగి హారకటక కంకణాదుల క్రియనలంకరణకరణ పరి
ణతులచే నలంకార భావమొందు” నని వ్రాసియున్నాడు.
“నిరంకుశాఃకవయ” యనినట్లు బ్రహ్మసృష్టికంటె కవిసృష్టి
యతీతము. బ్రహ్మసృష్టి ప్రకృతిసనుసరించియే యెల్లప్పుడుం
డును. కాని కవిసృష్టి యొక్కొక్కచోఁబ్రకృతి విపరీతము.

ఉభయభాషాపాండిత్య సామర్థ్యముఁదెల్పు కావ్యము
లలో పింగళి సూరనాథ్యుని రాఘవపాండవీయమును, రామ
రాజభూషణుని హరీశ్చంద్రనందనోపఖ్యానము వన్నెకెక్కినవి
పోడూరి పెదరామామాత్యుని శివరామాభ్యుదయము, పిండి
ప్రోలు లక్ష్మణకవి రావణదమ్మియము, మంత్రిప్రగడ
సూర్యప్రకాశముగారి కృష్ణాక్షున చరిత్రము, మృత్యుంజయ
కవి ధరాశ్మజాపరిణయము మున్నగు ద్వ్యధికావ్యములును
నయ్యగారి వీరభద్రకవిగారి రాఘవపాండవయాదవీయము,
భట్టర బాలసరస్వతి కృతముగు రాఘవయాదవపాండవీయము,
నెల్లూరి వీరరాఘవకవి యాదవరాఘవ పాండవీయము, ఓరు

గంటి సోమశేఖరకవి రామకృష్ణాద్వైతసూత్రానారాయణీయము
మున్నగు తత్త్వగ్రంథములను. సంస్కృతమునందుఁ జదంబరకవి
ప్రణీతముగు రాఘవపాండవయాదవీయ మొకటి వావిశ్వవా
రిచేఁ బ్రకటింపబడినది మాగ్రంథాలయమునఁగలదు.

ఇక నిర్వచనకావ్యములు తిక్కననాటినుండి కుప్పతెప్ప
లుగా బయలుదేరుచున్నవి.

పూర్వకవీంద్ర విభాగిత చతుర్విధాండ కవిత్వఁబులలో
గర్భకవిత్వంబొకటి. ఒకపద్యంబునఁ బెక్కుపద్యంబులిమిడి
చంధోర్థదోషములు లేకుండునది గర్భకవిత్వంబు. పూర్వకవీం
ద్రుల ప్రబంధములలో నచ్చటచ్చటను, నాశ్వాసాంతములం
దును, గణపవరపు వేంకటకవిగారి ప్రబంధరాజశరమేశ్వర
వేంకటేశ్వరవిలాసమందుఁ గొంచెమువినిగాను గర్భకవిత్వంబు
గన్నట్లుచున్నది. గ్రంథాదినుండి యంత్యమువఱకు గర్భకవిత్వ
ముతోఁ దనరారు కావ్యమెందును నింతవఱకు మేము చూడ
లేదు. ఈ నిర్వచన భారతిగర్భరామాయణ మిట్టికొఱత
దీర్చినది.

గ్రంథకర్త యార్వేల నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. ఆప
స్తంబ సూత్రుఁడు. పోతనాదికవులు జన్మించిన కొండిన్య
గోత్రుఁడు. గుంటూరుజిల్లా నరసరావుపేట తాలూకా
రావిపాఁడు స్వగ్రామము. ప్రస్తుతము గురిజాల డిస్ట్రిక్టు మున
సఫ్ కోర్టులో గుమాస్తాయుద్యోగమందున్నాడు. ఆంధ్రమండే
గాక హూణవిద్యయందునుఁ బ్రవేశముగలదు ఈగ్రంథమందుఁ
బ్రతిపద్యమందుమఱియొకపద్యము గర్భస్థమైయుండును. మూల
పద్యములు రామాయణార్థము, గర్భస్థపద్యములు భారతార

మిచ్చును. కవిత్వము నిర్దుష్టమై రసవంతమై వ్యాకరణాదిదోష
రహితమై సలక్షణమైయున్నది. ధారాళముగాను ద్రాక్షాపాక
ముతోనొప్పుచున్నది. శ్లేషయెక్కువలెక సులభముగానున్నది.
అయిన నేకథకాకథ చరివినఁ జాలసులభముగా నుండును.
అక్కడక్కడ ప్రౌఢముగా లేకపోలేదు. ఉదాహరణము:-
సూర్యాస్తమయములోపల సైంధవునిఁ జంపుటకును, నల్ల
చేయిజేనిచో నగ్నిచొచ్చుటయను ప్రతిష్ఠా నగ్నుడును నీయుట
యను భారతార్థము గర్భమునగలిగి రామానిజంపెదనని యిం
ద్రజిత్తు రావణునితోఁ బలుకుట యను రామాయణార్థముగల
109 వ పద్యము.

అచ్చ తెలుగుపద్యము, చతుర్విధాష్టకందములు, నిరో
వ్యము, ముక్తపదగ్రస్తము పుష్పమాలికాబంధము, నాగబంధ
ములయందును గర్భపద్యముల వదలకయే వ్రాయుట యీతని
భాషాసామర్థ్యమును వెల్లడించుచున్నది, 'పరఁగ జగురాకు
చేతుల' యను 41 వ పద్యమునందును 'అని విజయరత్నకై'
యను 102 వ పద్యమునందు శ్లేషాలంకారమును, 101 వ పద్య
మున నుపమాలంకారము లతిహృద్యములుగానున్నవి. వివాహ
వేదికయందుసీతారామునికంఠసీమను బుష్పమాలిక వేయుటనఁ
బుష్పమాలికాబంధమందే వ్రాసినచులేకఁగించినాడు. 44, 45, 46,
47, 48 పద్యములు చాలస్వభావిక గమును మనోజ్ఞముగను నున్నవి.

మఱియు నుభయకథలోను వివాహముల శ్లేషించిన
పిన్నుట సరణ్యగమనమును శ్లేషింపవలసియున్నది. మధ్యను
రామాయణమునఁ గైక దశరథుని వరములడుగుట మొదలగు
కొద్దికథయే యున్నది. కాని భారతమునఁ బాండవులు నియమ

‘మేర్పరచుకొనుట, యజ్ఞసత్కర్తయ్యత్ర, సుభద్రావివాహము, నభిమత్యజము, భాండవదహనము, ధర్మరాజయశావరా జ్యాధిపత్యము; మయినభ; జరాసంధవభ; రాజసూయము; శిశుపాలవ ; జూద...; ద్రౌపదీవస్త్రాపహరణము; భీముని ప్రతిజ్ఞ; పుష్కలవృత్త... మొదలగుసంగతులు. పింగళి సూరనా ర్యుడు పుష్కరాముని నిలువఁజెట్టి భారతకథను జాలవఱకు నడపించియున్నాడు కాని యితివృత్తచేయకయే వైఁజెప్పిన కథాంశములలో దేనినైనను వదలకయే వ్రాసినాఁడు.

రామాయణమున సూర్యాస్తమయవర్ణోత్పేక్షలో (59 పద్యము) జరాసంధవభి నిముడ్చుట కష్టసాధ్యము నీసపద్య గర్భముందు శాస్త్రాలోత్పలచంపకమాల లి ముడవు. అయి నను మూలపద్యమున గురునైవదానిని (53 వ పద్యము, నాశ్వా సాంతపద్యము) గర్భపద్యమున లఘువుగాను, లఘునైనదానిని గురువుగాను (54 వ పద్యము) మార్చి యిమిడ్చి పెద్దపద్య ములో దేనిలోనైననుఁ జిన్నపద్యము దేనినైననిముడ్చవచ్చునని చూపినాడు. కృష్ణరాయభారము సుందరకాండస్థ పానుమద్రా వణ సంధానములార్యోక్తిను ముఖముగా నున్నవి.

‘నక్కంబునావగాట (నక్కయెక్కడ మఱినాకమెక్కడ వారి)జానుండవిని’ (53 వ పద్యము) రామాయణాగ్రమున ‘నారి జ-అక్షుఁడు’ అనుచో ‘అ’ కారమునకు స్వరముత రావలసి యుండు. అచేతను భావింపమున ‘నక్క’ యనుచో ‘న’ కారము నకు వ్యంజనముతి రావలసియుండుటచేతను సర్వవ్యంజనములు క్క టిక కుంకనచ్చు ‘నాక’ నును స. భయవడినిచ్చినాఁడు; యిది జరిగినదిగానినాశ. న కకనిఁ బ్రభుకముఁవీడివైమాతురపితృ

(117వ పద్యము) రామాయణార్థమున వ్యంజనయతియు భార
తార్థమునఁ బ్రాసయతియు వచ్చునట్లు 'దమకము'నుఁబ్రయో
గించినాఁడు. సంగరమహి (మాతులబలునండచేతఁగృష్ట)...

(119వ పద్యము) రామాయణమున; అతుల యనుచో 'అ'
కారమునకు స్వరయతియు భారతమున 'మాతుల' యనుచో
'మ' కారమునకు వ్యంజనయతియు రావలసియుండుటచే నీ
రెండుయతులపదలి 'చేత' యను ప్రాసయతినిఁ బ్రయోగించి
నాఁడు. ఇట్టి చిత్రంబులెన్ని యేనియుఁగలవు.

98,99,100వ పద్యములలో నొక్కొక్క పద్యమున దొక్కొక్క
రసముంచి యాయారసనామములను నాయా రామాయణార్థ
పద్య చతుర్థపాదాంతమున నుడివించమత్కరించినాఁడు. "నేతవి
డుముకుమతినివిను సీతాజననంబు లంకచేటునకెసుమీ" యను
చో (92వ పద్యము) భారతార్థమున; "సీతా జననంబు లంకచేటు
నకె సుమీ" యనునది సామెతగాఁ బ్రయోగించి సీతపుట్టుట
లంకకెట్లుచేటో యట్లు దుర్యోధనుని పుట్టుక ధృతరాష్ట్రుని
రాజ్యశ్రీనాశనమునకే యనునర్థము ధ్వనింపజేసినాఁడు.

దుస్తరమగు గర్భశ్లేషముండినను గ్రంథమునందచ్చ
టచ్చట లోకోక్తులు దేశీయములు, కవిసమయములు నలం
కారములు చక్కగాఁ బొందుపఱచినాఁడు. మచ్చునకు.

"దుఃఖకృత బదహతులఁ బూచినీపైనఁబడు పూరెలెల్పు శుభ
ము" (94వ పద్యము).... కవిసమయము.

అవనిఁదామరతంపరలైరిచాల

పద్యము 29

శుభస్యశీఘ్రముని

53

ఒకటి తానెంచదై వ మింకొకటిసేయు

మూడుపూ లాటు కాయలగునటంచు

54

రంగరంగవైభవములతో

58

కొన్ని గోళోక్తులను రెండుపద్యములకు వచ్చునట్లు వ్రాయుట
దు సైరము (రీతివ పద్యమునుజూడుడు). ఇట్టి వెన్నియోకలవు.

-|| కథాద్యయమైత్రిలో గొన్ని ముఖ్యమార్పులు ||-

పింగళి సూరనార్యకృత రాఘవపాండవీయము. ఈ గ్రంథము.

1 విశ్వామిత్రునితో రామలక్ష్మణులుపోవుట, పాండురాజమరణము. } విశ్వామిత్రునితో రామలక్ష్మణులుపోవుట పాండవులు వారిణానతమునకు విడలుట.

2 రామపరశురాముల సంభాషణము. భారతములోఁగఢ కొంతవఱకు. } రామ పరశురామ సంభాషణము లేదు.

3 సీతను రావణుడు హరించుట. జటాసురుఁడుద్రౌపదిని హరించుట. } సీతను రావణుడు హరించుట. నైంథవుడు ద్రౌపదిని హరించుట

4 అంగద రాయబారము కృష్ణరాయబారము } సుందరకాండములో హనుమద్రావా సంభాషణము కృష్ణరాయబారము

5 అతికాయవధ. ద్రోణవధ. } మాల్యవైశ్యవధ. ద్రోణవధ.

6 ఇంద్రజిత్వధ. కర్ణవధ. } కాలనేలవధ కర్ణవధ.

7 విరూపాక్షవధ. శల్యవధ. } మాల్యవంశవధ. శల్యవధ.

మున్నగునవి.

‘శ్లేషేనఖండనిర్భిందోర్మేళనం కుత్రచిస్సతమ్నశు నథ
ర్కణ కారికావచన ప్రకారమున శ్లేషయందచ్చటచ్చట నగ్ధా
నుస్వారమునకును, నిర్భిందువు శును న న్మేళనము చేయబడినది.

ఇతడు ముఖ్యకథాంశము దేనినివదలలేదు. రాఘవపాండవీయ
మందు గనుపట్టని భగవద్గీతావిషయమున గూడ నిమిత్తినాఁడు

సూరనాథ్యుని యంతటి ప్రజ్ఞాని యిదియు “రెండర్థములపద్య
మొక్కటియు నిర్మింపంగ శక్యంబు గాకుండుండగ్గతికావ్యమెల్ల
యగునే” యని వ్రాసికొనినాఁడు. అట్టి చోళ్లేషయే కాక గర్భకవిత్వ
ముగూడ వ్రాయుటకష్టతరము “స్వాతామదోషేషేషాదానిహతా
ప్రాప్రయుక్తతే” యని యలంకారికవచనమున్నను, నీకవి సుప్రసి
ద్ధార్థములు గల పదముల నేప్రయోగించి, లక్షణవిరుద్ధమగు మగు
మార్గమునఁబోక, సరళముగాను స్వతంత్రముగాను నందఱకుఁ
దేట తెల్లముగా వ్రాసినాఁడు. అసామాన్యవృత్తములు వ్రాయలేదు:

శబ్దములనందముగా నితరకథలోనికి మార్చినాఁడు.
స్థాలీపులాక స్వాయముగానుదాహరణము:- ఏకచక్రపురమ
(34వ పద్యము) రామాయణార్థమున ఏక-ఒక, చక్ర-విష్ణు
చక్రముయొక్క, రమ-శక్తియనియు, భారతమున, ఏకచక్ర-
ఏకచక్రమనఁబడు, పురము:- అ-పురమేయనియు విగ్రహము
నిచ్చినాడు.

ఈ గ్రంథకర్త నయస్సిగువదిమూఁడు వత్సరములు. ఇట్టి
బాల్యమున రచించిన యిట్టికష్టతరమగు కావ్యములో దోష
ములఁ బాటింపక మఱికొన్ని గ్రంథముల రచించుటకుఁ
బ్రోత్సాహమునంగెదరని చదువరులనుఁ బ్రార్థించుచు గ్రంథ
విస్తరభీతిచే నింతటితో విరమించుచున్నాము.

× జలకొండ] ఇట్లు, బుధవిధేయులు,
కర్నూలుజిల్లా] గౌరావర్షులరామకృష్ణసీతారామసోదరకవులు
30-12-32] శతావధానము, అశుకవిచక్రవర్తులు, అభినవభాటక.
విరుదాంకితులు శ్రీ సచ్చినానంద గ్రంథావియము

మ న వి

అవతారిక వ్రాసినవారికి, పభిప్రాయములిచ్చినవారికిఁ గృతజ్ఞుడను. దోషములను తమింపవలెను. దయతోఁ దెలిపినచోఁ బునర్ముద్రణమున సవరించుకొనెద. రామాయణమునకు 'రా' యనియు, భారతమునకు 'భా' యనియు గుర్తులుంచబడినవి.

ఏకథ కాకథ చదివినచో సులభముగా సర్థమగును. భారతార్థపద్య మొక్కొక్కచోట నొకపాదమునకు తక్కువకాకుండ రామాయణార్థ పద్యమం దిముద్బవడినది.

గ్రంథకర్త.

పండితాభిప్రాయములు.

కడియము తూ॥ గో॥ డి. 29-5-32.

నిర్వచనభారతగర్భరామాయణమును నీక్షాత్తప్రకడగల పాత్రమును మ॥ గా॥ శ్రీ॥ రావిపాటి లక్ష్మీవారాయణగారు రచించిరి ఇందుఁ ప్రితి పద్యముందును గర్భకవిత్వముందునునంశము నామమువలననే ముట్టమగు చున్నది. గాన విస్తరింప బనిలేదు. ద్వ్యర్థి కావ్యమల రచించినవాగు కలరుకాని యంతవఱకుఁ గల్బమెల్ల నిట్లు రచించినవారు నాబుద్ధికిఁ బొడ గట్టరు. ఇట్టి కష్టతరమగు రచనకుఁ బూనుకొన్న యాకవి రచనలో నావిన్నయంతలో వ్యాకరణాది దోషములు లేకమును గానవచ్చుటలేదు. నిర్దష్టమై రసవంతమైయున్న యాయన రచనను నేను మిక్కిలిగా నభి నందించు చున్నవాఁడను. దీనిని విద్యాకాఖవాడు తప్పక స్వీకరింతురని నా పూర్ణవిశ్వాసము. చెళ్ళపిళ్ళ వేంకటకాశ్రమి, శతావధాని.

C. R. Reddi Padmaprabhasa, Chittore.
Dear Sir,

Thanks. Yours is a very creditable performance. Your taste and scholarship are admired.

Yours truly

C. R. Reddi.

అయ్యా !

రాజసుండి 9-4-32.

తమరు పంపిన జాబును మీరచించిన “నిర్వచనభారతగర్భరామాయణము”ను వ్రాతప్రతిని చాలభాగము చదివినాఁడను. ఇందులో మీరు మిక్కిలి శ్రమచేసినారని చెప్పటతిశయోక్తి కాజాలదు. ప్రితి పద్యమునందును గర్భపద్యములు చెప్పటయే కష్టము. అందుపై మూల పద్యములు రామాయణము గర్భస్థపద్యములు భారతమును వెల్లడించునట్లు గ్రంథమువ్రాయుట కష్టతరమని చెప్పకచెప్పిడిని. మీపరిశ్రమకు నేను మిక్కిలి యచ్చగుచునొందితిని. ఇప్పటివారిట్లు గర్భశ్లేష కవిత్వముచెప్పుటరిది. మీపద్యములు ధాగాళముగనున్నవి గర్భవృత్తములుఁడినను శ్లేష గలిగినను మృదుత్వమును శయ్యాసౌప్త్యమునువిడువక మనోహరముగాను న్నవని త్రిరణకుఁగి చెప్పుచున్న వాఁడను శ్రీపాద కృష్ణమూర్తికాశ్రమి.

మహారాజగిరి రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణగారికి వచ్చాది నున్నా
రాయఁడు విసతిగావించు విన్నపము.

అయ్యా!

మీర లాదరపూర్వకముగా నందిన భవద్విరచిత భారతగర్భ
రామాయణ ముద్రితపత్రములు చేరినవి. అపూర్వమయిన నియమముతో
రచించిన ముగ్రంథము నాకాశ్చర్యము కలిగించినది.

ను|| ప్రితిపద్యంబున శేషువేర్వీషయముతో కట్టించి ప్రిసంబులున్
యతులున్ వ్యాకృతినీమముతో చెడకయుండం నావ్యమంజేయుటే
యతికన్పందెటు పద్యమందితర కద్యంబొందు చొప్పించి భా
రతరామాయణ నాథశేకకృతి గూర్పంజాలి తేమందునిన్

తే|| నిందుఁజాలాఁడు తాపనీ వెమ్మి రామ
కథనుదువుచుండ, భారత నాథగర్భ
శిశువుపలికెడు భంగి భాసిల్లురాది
పాటిలచ్చినారాయణు బద్యఫక్తి

చిత్తగింపుఁడు

వ|| సుబ్బారాయఁడు.

12-12-32 రాజమహేంద్రవరము.

మహారాజగిరి రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణగారికి చిలకమర్తి లక్ష్మీ
నరసింహము దీవించి వ్రాయునది.

అయ్యా!

మీరు దయతోఁబంపిన విర్వచన భారతగర్భరామాయణమును గ్రం
థము చేరినది. చదివించుకొంటిని. ఈకాలమున నిట్టిగ్రంథము రచియించు
నారు మిక్కిలి యరుదుగనుక్కారు. మీ పాండిత్యము మీ ప్రితిభయము,
మీ కవితాధారము, మిక్కిలి శ్లాఘాపాత్రములుగనున్నవి. నగుమనడుమ
నిశోవ్య పద్యములు, ముక్తపదగ్రస్తములు మొదలైనవికూడ రచియిం
చుట మిక్కిలి ప్రశంసనీయము. కవిత్వము నాలవఱకు ములభమై లలిత
మైయున్నది. భగవంతుఁడు మీకు దీక్షా యుగా లోగ్యము లనిచ్చి
రక్షించుఁగాక.

ఇట్లు

మీ శ్రేయోభిలాషి,

చి|| ల|| నరసింహం.

నెల్లూరు 22-12-32.

అయ్యా!

తామపంపిణ గ్రంథభాగ మందినది. స్థూలపులాకర్యాదుముగా పరించిరిని. పాతపాదుపాతపకపురెవ్వరు త్రొక్కియెఱుంగనికొత్తమాన్య మాను త్రొక్కిన మీ యువజ్ఞ కొనియాడదగినది. రామాయణమున భారతమిమిడ్చిన మీ సామర్థ్య మనల్పము. పద్యమున మఱియొకపద్య మనుర్పుటయే దుష్కరము. అట్టిచో కావ్యములను బంధముల నిబంధిం చుటకరము దుష్కరము. ఇన్ని నిర్బంధనలకులొనై కావ్యము సలక్షణ ముగా కొనసాగించిన మీకనితాపాండితి పండితకావులుముగదా.

ఇతివరయః

దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రి.

మహాశయా!

తమరనివిన “నిర్వచన భారతగర్భ రామాయణము” (పాత పుస్తకమునుఁ గొంతభాగము చదివిరిని. ముద్రించుప్రతియు నింతలాఁ జేరెను. దానినంతయు బఠించిరిని. ఇది శ్రోతృవృష్టియనవలెను. ఈప్రతి త్నము మున్నెవ్వరు చేసియున్నట్లు నాయెఱింగినంతదమక గనఁబడదు. ఇది విశ్వామిత్రసృష్టివలె గాక శతానందుని సృష్టివలె సకలజనసానంద తరమై చెన్నాదుచున్నది. మీపట్టిన శ్రమము కృష్ణదేవరాయలవంటి ప్రభువుకాలమునజేయైన నభినవభాగను కావమదన్న విరుదము లభింపక పోదని నావిశ్వాసము. “సమానానామత్తమ శ్లోకాః” అను నూక్తి కుదాహరణ ధూకులలైరిరి. మీ యూక్యపి పర్వవిధముల పంతుతముని పరమేశ్వరానుగ్రహమున నీకృతి వశదిశల న్యాపింధి యెసంగు న్నగ్గరిను వారక కోరుచున్నాఁడను... ఈకృతికన్నకామణి, పదమలాలంకారశోభి తయై సద్గర్లవిరాజమానయై మనోజ్ఞయాపముననలకారి సరసకవిజనానంద దాయినియై నిత్యపూతయై సతతసమ్మత సజ్జనవ్రాతయై యెసంగు నాక.

ఇట్లు విప్పించు

సర్వవిశేషాయాభిలాషి

జనమంచి శేషాద్రిశర్మ.

కూచి నరసింహముగారి యభిప్రాయము.

Pithapuram,

26.3.33

Dear Sir,

Very many thanks for the copy of your “నిర్వచన భారతగర్భరామాయణము” kindly sent to me. It is an elaborate literary production indicative of the depth of your scholarship and the adminable capacity you possess for composing intricate Telugu Verses giving double meanings throughout the book I shall have the pleasure of going through the book at leisure.

Yours Sincerely,
K. NARASIMHAM.

గిడుగు వేంకటరామమూర్తిగారి యభిప్రాయము.

పల్నాకిమిడి 15-2-34.

అర్యా! నమస్కారములు

మీరుపంపిన నిర్వచన భారతగర్భరామాయణము ప్రితి అందినది. చాలాభాగము చదివినాను. పూర్వమురచించిన ద్వ్యర్థికావ్యములలోని కవిత్వ చమత్కారముచూచి అద్భుతమైనదిగా సంతోషిస్తూ ఉండేవారము. ఆగ్రంథములలోలేని రచనాచాతుర్యము మీ కావ్యములో కనబడుతూఉన్నది గర్భకవిత్వముతో కలిపి ద్వ్యర్థికావ్యమురచించుటకు మీ శ్రమార్థదర్శకలు. ఇటువంటి కావ్యములుకూడా పండితులకు ఆదర్శమయ్యులే. పండిత పానురజనోపయోగ్యముగా కావ్యములరచించి వాటిలోకూడా మీ కవిచాతుర్యం కనపరచవలసినదని కొరుతున్నాను. సర్వజనసామాన్యంగా ఆంధ్రులకునుబోధములయి ఆంధ్రులనునోవికాసమును కలిగింపగల కావ్యములు మీవంటికవులురచించవలెనని వా కోరిక.

గి|| వేం|| రామమూర్తి.

నిర్వచన భారతగర్భరామాయణము

అనువాదము చేసినది వావిలూరి సూర్యవేదాంతాచార్యులు

- శా॥ శ్రీనాథీకథవాండ మాకృతి, ధరిత్రీపాలి పాదంబు మి
న్నేనాభిస్థలి, స్వర్గమే శిరము, చిచ్ఛే యాననాబ్జంబు, భ
వ్యేసేంద్రియ, లాశ లే చెవులు, గాడేప్రణామా వేల్పు నే
కోనారాయణయంచు ముక్తికొఱుకైకో ర్కన్ దృతింగొల్పెదన్॥
- చం॥ పలుకులబోటిఁ బొంది భువిపౌజ సృజించెడి బ్రహ్మదానయై
కలుములచెల్వతోడత జగమ్ములఁ బెంచెడి శౌరి దానయై
చలిమలకూతునం గలిసి స్వము దుఁచెడు శూలి దానయై
చెలుపుగదర్శు వేల్పులయిచెన్నగునాయుఖలేశుఁగొల్పెదన్॥ 2
- టీక॥ పౌజ-గుంపు, మల-కొండ శూలి-శివుడు
సీ॥ ఎవ్వనియాజ్ఞ మొయిల్లు చిల్లులు పడ్డ
కరణిని దృటి వాన గురియుచుండు,
నెవ్వనియాజ్ఞచే నెక్కక నిట్టలఁ
బల్లంబు జలమెస్టు పాటుచుండు,
నెవ్వనియాజ్ఞచే నినశశితారక
లెప్పుడు తమ చొప్పుఁ దప్పకుండు,
నెవ్వనియాజ్ఞచే నీ భూతవివరంబు
పుట్టించు బెరుగుచు గిట్టుచుండు,
తే॥ నెవఁడు నన్నిఁచు మణిలను నేడిపించు
నెవఁడు మట్టితో నదయత నెత్తి ముచుచు
నెవఁడు మొగ్గుకుచు రంగు లిడుచుచుండు
నామహామహు ఖలేశు నాత్మనాతు॥

టీక॥ విసరంబు = గుంపు, ఎత్తి = వానపాము.

కం॥ విఘ్నే శ్వరుడయి దుష్టకృ
తఘ్న స్వార్థకపటకలితప్రబలోద్యో
గఘ్నుడయి సుకార్యములకు

విఘ్నములనుఁ బాటిదోలు నిభునిఁ దలఁచెదన్॥ 4

ఉ॥ ఉల్లమునందు భక్తిని ఘనోరగగేహజు, వ్యాసు, దండి, ధీ
వల్లభుఁగాశిదాసకవి, బాణుఁ గవిత్రయభాస్కరేంద్రులం
బెల్లగు సోముఁ, బోతనను, బెద్దన, సూరన, మూర్తిఁదిమ్మనన్
మొల్లను, వేంకమాంబమఱి వ్రాద్వుల నిప్పటివార నెంచెదన్॥

టీక॥ ఉరగగేహజుడు = వాల్మీకి.

కం॥ అరుమానానేకము దీ

ర్చినమహితుఁడు దుగ్ధరాజ సీతారామ

య్యనుఁగొలుతు వెడి సిండుమ

తని వేంకటపార్థసారథికవులఁ దలఁతున్॥

6

కం॥ తెలియని శబ్దార్థము పె

ద్దల నడిగి గ్రహింపఁబోక తప్పని ధృతితోఁ

బలుకుచు నితరుల భావం

బులను హరించెను కుకవులమూఁకఁ దెగడుదున్॥

7

తే॥ రామకథ నిర్వచనముగ వ్రాయుదుఁ, బ్రతి

పద్యమందున వేఱొక్కపద్యముండు,

నట్టి గర్భితమాలగు పద్యమాల నెల్ల

వసునతోడతఁ జమపఁగా భారత మగు॥

8

కం॥ కలియుగ మతిపదివేల క

వల ముప్పది పయిని రెండవది, క్రీస్తుశకం

బొలయగఁ బడితొమ్మిది వం

దల ముప్పదియొకటలో నొసరిచితిఁ దీనిఁ॥

9

తే॥ శ్రీనగమున కీశాన్యంబు, కృష్ణకు శమ

నదిశ, గుంటూరుజిల్లాను నరసరావు

పేటతాలూకలోపల వెలయు రావి

పాఁడు స్వగ్రామమై నాకు వ్రాలుచుండు॥

10

సీ॥ భారతీయుండ, బాపండ నాపస్తంబ

సూతుండఁ గొండిన్యోత్రజుండ,

బండితాగ్రేసరమండలమునకు న

త్యధికవిధేయుండ, నాఱువేల

వాఁడను, ముత్తాత వ్రాలును జలమల

రాజుఁ, గొండ రాజు తాత,

కొండలరాజునకుఁ జలమయ్య య

ప్పయ్య నాఁ గలిగి రం దగ్గజుండు

తే॥ చుగయగు సతి పిచ్చమ్మవలనను జని

యించితిమి వేరటప్పయ్య యేమను గుగు

నాథ మనఁగ సుబ్బారా వరంగ నం ద

రయ ద్వితీయుండ బట్మీనారాయణుండ॥

11

అ॥ వె॥ విమలక ఫలనీ, నవవిసమని, బుద్బుద

యశమునకు పింగినై నఁ దునుఁ

దూర్చు వీరువయసుశోనుంట, నీకష్ట

సాశ్వత్థాకి సాహసము సలిపితి॥

12

టీక॥ బుద్బుదయశమానకు .... వీరువయసు-షేక్సుఫియర్

(Shakesphere) యొక్క As you like it నాటక

ములోని మానవుని సప్తవయసుల (Seven ages of Man) లో సూచింపబడిన నాలవవయస్సు "A soldier seeking the bubble reputation in cannon's mouth"

తే॥ ధరణిలో "బ్రహ్మదోధమతామపి" యన
నల్పుడనుఁ జడమతిని నే ననఁగ నెంత
జలముల విడి పాలఁ గొను హంసలవిధమున
దప్పుల వదలి యొప్పులఁ దలఁప రయ్య॥

13

—♦ షష్ఠ్యంతముల ♦—

కం॥ ధీరునకు విదళితసం
సారునకు సమస్తవేదసారున కధికా
దారునకును విమలశుభా
కారున కుపమానరహితగంధీరునకున్॥

14

కం॥ ఘోరునకును నాగమసం
చారున కఘదూరునకును సచ్చిగ్ధావి
స్తారునకును సకలకలుష
హరిః నినశశిముఖాఖిలాఢారునకున్॥

15

కం॥ ఆయఖిలాశీశ్యునకు
నా యమరేశునకు భక్తి సంకితమును నేఁ
జేయుదు; గర్భకవిత రా
మాయణభారతకథాకృతుం జెప్పిననన్॥

16

కథాపారిభము

రా॥ ఉ॥ శ్రీరమణీయమై (సిగులఁ జెంది వెలుంగును, జన్మనీటి)ని
మీటి, యయోధ్యనా (గరినుమించుచుబృద్ధి; వఖండహస్తి)ర

క్షోరిగృహం బెయా (పురియునచ్చటిమేడలువోయమంటు) మేలే
తోరఁపుఖ్యాతితో (నగరిదూగుఁదులన్ హరినట్టుతోడ)దాన్
భా. తే॥ సిరులఁజెంది వెలుంగును జిష్టువీటి

గరిమ మించుచు బృద్ధి నఖండహస్త
పురియునచ్చటిమేడలు వోయమ మంటు;
నగరి దూగుఁ దులన్ హరినట్టుతోడ॥

17

టీక॥ రెంటికి, జిష్టువీటిన్-అమరావతిని, హరినట్టు-వైకుంఠము.
రా॥ హస్తీరక్షోరిగృహంబె-గజాసుకుని విరోధియగు శివునిల్లు
(కైలాసము) భా. హస్తీపురము-హస్తినాపట్టణము. గరిమ-
గొప్పదనము. వోయము-ఆకాశము.

రా. సీ॥ మారణమన్నట్టి మాటయే లేదన్నఁ

బొలబోన మచమాటఁ దెలుపనేల

మత్తువస్తువులన్న మాటయే లేదన్నఁ

గలుషచిత్తులమాటఁ దెలుపనేల

చాటుమాటు జేలుగు మాటయే లేదన్నఁ

దులవజారలమాటఁ దెలుపనేల

షేటిస్వాగ్భావన్న మాటయే లేదన్నఁ

గులమత్యేర్మలమాటఁ దెలుపనేల

తే॥ (పలుపలుకులేల యచటిజను లనయము స్వ

ధర్మపథమునున్ వదలక తా)ల్మిని నయ

(నులకు గని యుండురు; పురము లలిఁ గళకళ

లాడుఁ దోటలన్ సరసులతో) డ మివుల॥

18

భా కం॥ పలుపలుకులేల యచటిజ

ను లనయము స్వధర్మపథమునున్ వదలక తా

మలరు గని యుందురు, పురము

లలిఁ గళకళలాడుఁ దోటలన్ సరసులతో॥ 18

టీక॥ పొలబోనము-మాంసాహారము, అనయము - విల్లప్పుడు
నయము-నీతి, అలరు-సంతోషము.

రా.చం॥ ముదముననేలునా (నగరిభూపతిచీకుజనాలకాఁపు) హే
చ్చు;దశరథుండునన్ (వెలయుచున్ ధృతరాష్ట్రుడుబిట్టుభీష్మ) మా
కడనమునందు సన్ (శరనికాయసహాయతఁ జక్కడంచె) ను
గ్రదనుజకోటున్ (రిపుల రాజగులేందు)ల రే యవంగ)న్
భా.తే॥నగరిభూపతి చీకు, జనాలకాఁపు

వెలయుచున్ ధృతరాష్ట్రుడు బిట్టుభీష్మ

శరనికాయసహాయతఁ జక్కడంచె

రిపుల రాజగులేందు) ల రే యవంగ॥ 19

టీక.రా॥ చీకుజనాలకాఁపు-గుడ్డిజనుల రక్షించువాఁడు, భా.
చీకు గుడ్డివాఁడు-జనాలకాఁపు, జనుల రక్షించువాఁడు, భీష్మ-
(రా) భయంకరము (భా) భీష్మునియొక్క, ధృతరాష్ట్రుడు-(రా)
రాష్ట్రముధరించినవాడు. రాజ-(భా)చంద్రుడు, నికాయము-
గుంపు.

రా.సీ॥ పరిధి వెల్లె (ఘనఁడు పాండుసమాఖ్యుఁ; డా
జనవరాను) గ్రహమున కనేక

నృపులు వేచెడరు; తదిససామ్యతే (జాండు

నెప్పు డన్న నుడులచొప్పు విడఁడు;)

రమ (కోరిదిగ్విజయమాఁ జేసెఁ గుంతిమ

ద్ర) యోనివిభుముఖ్యరాజతతుల

మించి, కౌసల్య, సుమిత్ర, గేకయ (ధాత్రీ)

ధవతనయనుఁమగొనె దయితలుగను)

తే॥ సంతలేక విచారించె స్వాంత, మందు,

శ్రీవిచారించెగురువు వశిష్ఠుతోడ.

ఋశ్యశృంగుఁ దెచ్చె నిజపురిః బురజను

లెలమి మిన్నందఁ బుత్రకామేష్ఠిసలిపె॥

20

భా.తే॥ ఘనుఁడు పాండుసమఖ్యుఁ డాజనవరాను

జుండు నెప్పు డన్ననుడులచొప్పువిడడు,

కోరి దిగ్విజయముఁ జేసెఁ, గుంతి, మద్ర

ధాత్రీధవతనయనుఁ గొనె దయితలుగను॥

20

టీక॥ పాండుసమఖ్యుడు - (రా) తెల్లనికీర్తిగలవాఁడు. (భా)

పాండురాజు. అన్ననుడులచొప్పు - (రా) పలికిన మాటలదారి.

(భా) అగ్రజనిమాటలదారిని. ఇనసామ్యతేజుండు - సూర్యునిః

సమమగుతేజముకలవాడు.

రా.సీ॥ అట్లు సుతేష్ఠఁ జే(య, మునికరుణచేఁ బ

రముని, యుధిష్ఠిరు) రమ్యతేజ

నారాజుఁబనిఁ బద్మనయను, ఘనశ్యాము

(సత్సద్గుణము శాంతరసము)

నొప్పు కనికరంబు (నట్టిపడు మహాత్ము

నురుశుభాకారుఁ గుం)భిరపుధైర్య

లక్షణు, రామ, సల్లలితుఁ గౌసల్యధృ

(తీఁ గనె ముదము నంద జగము లన్ని)

ఆ॥ పవలు చైత్రశుద్ధనవమిఁ గర్కటలగ్న

ముననుభానుచారమునఁ బునర్వ

సునను గగనమశ్యమునను సూర్యుండుండ.

నుద్భవించె రాముఁ డుర్విమోద॥

21

భా. ఆ॥ యమునికరుణచేఁ బరముని, యుధిష్ఠిరు,
సత్పుత్రగృణము శాంతరసము
నుట్టిపడు మహాత్ము నురుశుభాకారుఁ గుం
తి గనె ముదము నంద జగములన్ని

21

టీక॥ యుధిష్ఠిరుఁ (రా) యుద్ధమందు స్థిరమగువానిని, (భా)
ధర్మరాజును. కుంభిరిపు-సింహముయొక్క

రా.సీ॥ వి(బుధసందోహము వేడక, జెందెను; గనెన్
మోదంబు గోబృందమున్) నయముగ.
వ(సుధ నాశించెడువారు సంతసమునన్

శోభిల్లుచుండంగ, శోకరహిత
శుభధరాచక్రము చొక్క, మెల్లన జగ

త్పాణిండునున్ నీచేదా) ఖలచయ
ము (నధమశ్రేణియుఁ బొందు చుమ్మలికమున్

ఖ్యాతిన్ విడెం బెల్లుగన్,) సుపర్య
తే॥ దుందుభులు మోసె దశదిశ లొందె దెలివి,

నలరులజడి గురిసె; నాడి రప్పరసలు;
పాడె గంధర్వతతి; కూర్మితోడ మిఁట
గరుడపన్నగకిన్నరుల్ గంతు లిడిరి॥

22

భా. మ॥ బుధసందోహము వేడక, జెందెను; గనెన్ మోదంబు
గోబృందమున్

సుధనాశించెడువారు సంతసమునన్ శోభిల్లుచుండంగ శో
భధరాచక్రము చొక్క. మెల్లనజగత్పాణిండునున్ నీచేదా
నధమశ్రేణియుఁబొందుచుమ్మలికమున్ ఖ్యాతిన్ విడెం బెల్లుగన్

టీక॥ సుధనాశించెడువారు - దేవతలు, జగత్పాణిడు-వాయు
దేవుడు, ఉమ్మలికము - దుఃఖము, సుపర్వ-దేవతలు.

రా.చ॥ వణమునజంపు నీ(పరమరాజితుడౌ కృతిబంటుభీమురా)
వణుననిపొంగుచుం(బ్రధితభవ్యతఁగూడిప్రభన్ మరుత్తు)లున్
ప్రణతసుశీలురుం(దలఁచిరమ్యసుఖంబుముదంబునొంది)మేల్
గణుతినిఁజేయఁగా, (ధృతినిగాంచెనుదత్సతితీవబోడి)యున్ 23

భా.తే॥ పరమరాజితుడౌ కృతి బంటు భీము
బ్రధితభవ్యతఁ గూడి ప్రభన్ మరుత్తు
దలఁచి రమ్యసుఖంబు ముదంబు నొంది
ధృతినిఁ గాంచెను దత్సతి తీవబోడి॥

23

టీక.రా॥ కృతి - నేర్పరి, భీమున్ .. భయంకరుని, మరుత్తులున్ -
సురలు, తత్సతి - కాసల్య, ధృతినిఁగాంచెను - సంతసమందెను.
భా. కృతిన్-నేర్పరిని. భీము-భీముని, మరుత్తు - వాయుదేవుని,
తత్సతి-కుంతి, ధృతిని. సంతోషముతో, కాంచెను-ప్రసవించెను.
ప్రధిత-ప్రఖ్యాతినొందిన, తత్సతి-(రా) కాసల్య (భా) కుంతి.
రా.చ॥ వరసుతిజన్మమున్(రమనుఁజౌ)ధనుఁడునౌధృతరాష్ట్రు
డంత)జా

లగమణతో వినె, (బలువలక్షణములే గలవారిసూలు) నా
యుగవిమలాత్మఁడన్(గురుసుయోధనముఖ్యులఁగూర్చికోడఁ)గ
ర్గురసిక్కుఁడర్మిలం(గ నెను, గోన్రు లబీవలఁగాంక్షఁదన్నె)దాన్ 24
భా.తే॥ రమనుఁ జౌ)ధనుఁడునౌ ధృతరాష్ట్రుఁడంతఁ
బలువలక్షణములే గలవారి సూలు
గురుసుయోధనముఖ్యులఁ గూర్చికోడఁ
గ నెను, గోన్రు-ల బీదఁ గాంక్షఁ దన్నె॥

24

టీక॥ రా. పలువలక్షణముల్ ... యురువిమలాత్ముడున్ - దుస్స్వ
భావులనుఁజంపు శుద్ధుఁడు - గురుసుయోధనముఖ్యుల - గొప్ప
వీరశ్రేష్ఠుల, అర్హిలింగ నెను - సంతస మందెను. (భా) నూ
ఱుగురు - శతము, సుయోధనముఖ్యుల - దుర్యోధనుఁడు
మొదలగువారిని, క నెను - కలిగినవాఁడయ్యెను. ధృతిరాష్ట్రుడు -
(రా) రాష్ట్రముధరించినవాడు, దశరథుడు.

రా. చం॥ అతిముదితాత్మయై (మురియు చర్మిలిచేమినుముట్టి
యాని) శన్

హితమతి కైకయున్ (శితశరేక్షణ గాంచెను జిష్ణుసత్క) శా
యుతుఁడగువాని, దా (రుణరిపూజ్యలభంజనరూక్ష తేజః) బ్ర
స్తుతు, భరితున్, మహా (విజయుశోభితలక్షణ, వేల్పులెన్నఁ) గన్
భా॥ గీ॥ మురియు చర్మిలిచే మిను ముట్టి యాని

శితశరేక్షణ గాంచెను జిష్ణుసత్క

రుణ, రిపూజ్యలభంజనరూక్ష తేజ,

విజయు, శోభితలక్షణ, వేల్పులెన్న॥

25

టీక॥ రా. జిష్ణుసత్క శాయుతుఁడగువాని - జయశీలుని తేజము
గలవాని, మహా విజయుశోభితలక్షణ - గొప్ప గెలుపుకాని
యొక్క ప్రకాశమానమగు స్వభావముగలవానిని, భా॥
అసిశితశరేక్షణ - కుఁతి, జిష్ణుసత్క - రుణ - దేవేంద్రుని దయ
వలన, విజయు - అర్జునుని.

రా॥ సీ॥ రాజీవపత్రనేత్ర సుమిత్రయును (బాధ

భవ్యతఁ గాంచె బ్రభాయుతుని న)

తవిరోధి (కులని నుతదివిజ ముదితకు

వలయు సహ) సాంశుభాసమాను,

లక్ష్మణు, శత్రుఁఘ్ను, లాలితభూ (దేవు;
 దివ్యరుచికలితు, ధృతిని నెన్ని)
 కకు నెక్కు మోహనాకారులునా (స్వర్గ
 వైద్యులమాది) సుపర్వవినుత)

ఆ॥వే॥ లలితరూపులయిన లక్ష్మణశత్రుఁఘ్ను
 లుద్భవంబు నొంది రుర్విఁ బగలు;
 వరుసఁ జక్రిశేషపాంచజన్యములె త
 గ భరతుఁడు సుమిత్రకందులయ్యె॥ 26

భా॥గీ॥ బాధభవ్యతఁ గాంచెఁ బ్రభాయుతుని న
 కులుని, నుతదివిజు ముదితకువలయు, సహ
 దేవు, దివ్యరుచికలితు ధృతిని నెన్ని
 స్వర్గవైద్యుల, మాది, సుపర్వవినుత॥ 26

టీక॥ రా॥ సతవిరోధికులుని-వంగినశత్రుసమూహముగలవానిని
 సహసాంశుభాసమాను - సూర్యతేజస్సుగలవానిని, స్వర్గ
 వైద్యులమాది-ఆశ్వినులవలె, (భా) మాది - మాద్రీదేవి
 స్వర్గవైద్యుల - ఆశ్వినులను, ఎన్ని - పార్థివచి. పాంచ
 జన్యము-విష్ణుని శంఖము, కందులు-కుమారులు,

రా॥చ॥జగతివిభుండు సద్ (హసనసంయుతుఁడై ధృతినంత
 మాది) నె
 పుగఁగ లేడనెన్; (మమతఁబొందె, మహీసురుమాటనాటె) నా
 వగ య నె భూపుఁమన్ (ధవుఁమఁబొందుసమాఖ్యుఁడు;
 తత్సక్తి) తో
 సగరియువెల్లె, రే(యతివ నాఘుని రాజును హాళిఁగూడె) నాన్ 27

భా॥గీ॥ హాసనసంయుతుడై ధృతి నంతమాది
మమతఁ బొందె, మహీసురుమాట నాటె
ధవుడుఁ బాండుసమాఖ్యుడు; తత్సుకీర్తి
యతివ నాథుని రాజును హాళిఁ గూడె॥

27

టీక॥రా॥ ధృతినంతమాది - అంతకు సామ్యమగుసంతసమును
భా॥అంత - అంతట; మాది - మాదీదేవిని, ఆటె - చని
పోయెను. పాండుసమాఖ్యుడు - రా. తెల్లనికీర్తిగలవాడు
భా. పాండురాజు. తత్సుకీర్తి-ఆశ్రేయమగుకీర్తిగలదియగు,
అతివ-స్త్రీ అనగా మాది రాజును-(రా) చందుని, (భా)
పాండురాజును, మాట - (రా) దీవన; (భా) శాపము
హాసన-నవ్వు, (నఃతోషముచేత)

రా॥చతుర్విధకందము. నీతిగ దివిజవితానము

భాతిన్, ఘనకేసరిశిశువర్గం బనగా,
భూతకరుణాత్ములనియెడి

ఖ్యాతిన్, జననాథసుతనికాయము దనరెన్॥ 28

భా॥కం॥ ఘనకేసరిశిశువర్గం

బనగా భూతకరుణాత్ములనియెడు ఖ్యాతిన్,

జననాథసుతని కాయము

దనరెన్ నీతిగ దివిజవితానముభాతిన్॥

28

“భూతకరుణాత్మునియెడు” నుండియు, “జననాథసుతనికా
యము” నుండియు, జదివినరు కందపద్యములు వచ్చును.

టీక॥ వితానము, వర్గము, నికాయము-గుంపు.

రా॥చ॥ అతులితసేతులై (పెరిగిరాపభ్రుతులు వీరకగూడ;) బ
ర్వతస్యతిఁ దండి) తా (నధికైరిచమూదధిహరిసుంభ) జం

డతిశృతిః జూడ, రా (జదయనందుచు నేర్చిరి తూత్రవిద్య) లం
దతమగు నేర్పుతో; (నవనిఁ దామరతంపరలైరి చాల) గణ॥29
భా॥గీ॥ పెరిగిరాప్రభువుతులై వీరక గూడఁ;
అధిక వైరిచమూదధిహారి కుంభ
జదయ నందుచు నేర్చిరి తూత్రవిద్య;
నవనిఁ దామరతంపరలైరి చాల॥ 29

టీక॥ రా. అధిక వైరిచమూదధిహారికుంభజడు-గొప్ప శత్రుసే
నాసముద్రమునకును నోజ్జుడగు నగస్త్యుని తోలువాడు.
భా. అధిక వైరిచమూదధి-గొప్ప శత్రుసేనాసముద్రమును,
హారి - హరించువాడగు, కుంభజదయ - దోనిదయ.
వీరక-పరాక్రమము, తతము-విరివియైన, తామరతం
పరలగుట-వృద్ధిజెందుట.

రా॥సీ॥ అభివృద్ధినొందె జేయఁగ దైత్యులు (కడుగ
ను నసూయ దుర్యోధనుఁడునుఁ బొందు)
యశుఁడగు రాముండు; కశికతనూజుండు
పగను మారీచసుబాహుముఖ్య
ఘననిజయజ్ఞవిఘ్నకరిదిత్రిసుతుల
పైఁ గని. యేగి, భూకతిని, వారి)
గూల్ప రాఘవుఁ (బంకఁ గోరెఁ బవిత్రంబు
వారణాశ్రమ) శి సింహవర్గ మాడు

ఆ॥ కొనున్మనవత (తతలమునకు, వీరియునుఁ దు
దఁ ననువంగ) నీయకొనె నితఁడ
తులితుఁ డుక్కతునక నిలుపు నీరగు కేల
యనుపునుని వశిష్ఠుఁడు నుడువంగ॥

భా.గీ॥ కడుగను నసూయ దుర్యోధనుఁడునుఁ బాండు
 సుతులపైఁ గనియేగి, భూపతిని వారిఁ
 బంపఁ గోరె బవిత్రంబు వారణావ
 తతలమునకు, వీఁగియును దుద ననుపంగ॥ 30

టీక॥ రా.దుర్యోధనుఁడు - యోధులకు భేదింపరానివాఁడు,
 పాండుయశుఁడు - తెల్లనికీర్తిగలవాఁడు, వారణావళి...తతలము
 నకు - జాతివైషమ్యములనుగూడ మఱచి, విశ్వాదుతునిపృథ్వా
 వముచేత సతనియూత్రమమందు నేనుఁగులు సింహములాడు
 కొనుచున్నవరుట. భా. పాండుసుతులపైన్ - పాండవులపై, వార
 ణావతతలమునకు - వారణావతమచు స్థలమునకు. ఉక్కుతు
 నుక - పరాక్రమముగలిగినవాడనుట, న్వసవతత తలము - తన
 యజ్ఞముచేయు విశాలమగుచోటు.

రా.చ॥ప్రణతులఁ జేయుచున్ (నృపతిపాండుసమాఖ్యజు లేచ్చు
 రామ) ల

క్షృణులు నొనర్చిసన్ (మృదులమంజులగాత్ర)సమేతమాత)లం
 గణుతి, మునీందు)తో (నెఱసి కాండములం గొని యేగి రంఠఁ)ద
 త్తణమున, గంగనుం (గనిరి క్షౌపజు లేఁడైఱగా ముదంబు)నన్॥

భా.గీ॥ నృపతి పాండుసమాఖ్యజు లేచ్చురామ,
 మృదులమంజులగాత్ర)సమేత, మాత
 నెఱసి, కాండములం గొని, యేగిరంఠఁ
 గనిరి క్షౌపజు లేఁడైఱగా ముదంబు॥ 31

టీక॥ నృపతి పాండుసమాఖ్యజులు - (రా) రాజు, తెల్లని
 కీర్తిగలవాని(నృపతి) కుమారులు (భా) పాండురాజు

పుత్రులు, కాండములు.. బాణములు, ఎడై - ఎక్కువ,
ఎచ్చు-హెచ్చు.

రా.చం॥ పసనది దాటి తన్ (మృదుసుభద్రయశస్కులు
హెచ్చులక్క) డన్
మసలు, చెడారియకా (నెలపు నవ్యముదంబుజనించుచుండ)గా
నసురనుఁదాటకం (గనిరి, హాళినిదానిని గండడై స)న్
వెన శరవహ్నివై (రికృతిభీముఁడు రాముఁడు పీఠిఁగాల్చె)
దాన్॥ 32

భా గీ॥ మృదుసుభద్రయశస్కులు హెచ్చులక్క
నెలపు నవ్యముదంబు జనించుచుండ
గనిరి; హాళినిఁ దానిని గండడై స
రి కృతి భీముఁడు రాముఁడు పీఠిఁగాల్చె॥ 32
టీక॥ రా॥ నైరికృతిభీముఁడు-నేర్పరులగు శాత్రువులకు భయం
కరుఁడు. (భా) సరికృతి-సరియగు నేర్పరి. రాముఁడు-రమ్య
ముగానుండువాఁడు హెచ్చులక్క నెలపు గొప్పఁక యిల్లు.
నిరోష్ఠ్యము.

రా॥గీ॥ (జతఁగనని దిట్ట లాలలి తతి నెఱిసరి
హాళి దాని దాటిరి; లలి నాయతధృతి
రహినిఁ జనిరి సంతతసాశరధరణి కధ
కతతతలి కచటన్) జాల ధృతినెలసిరి॥ 33

భా॥కం॥ జతఁగనని దిట్ట లా లలి
తతి నెఱిసరిహాళి దాని దాటిరి; లలి నా
యతధృతి రహినిఁ జనిరి సం
తతసాశరధరణి కధికతతతలి కచటన్॥ 33

శం. ఆలలితత్వి - ఆసోగ్నైన సమయమందు, నెఱిసరిహళి -
ఎక్కువయు క్తముగాను ప్రీతితోడ, లలిత - వికాసముగా,
నాయతద్వితీ - ఎక్కువదైర్ఘ్యముతో, రహిని - రంజనము
గా, సాశరధరణికి-రాక్షసులతో గూడినభూమికి, రా॥ ధృ
తినెలసిరి-ప్రీతినందిరి, దాని-(రా)తాటక, (భా)లకకయిల్లు
అధికతతలకి-ఎక్కువవిశాలమగుచోటు.

రా॥సీ॥ విహగనాథుఁడు శత్రు(భీముఁ డెచ్చయి కెడ
పి పరు మహాహీ డి(దుపడక మిగు
లుగతి రామఁడు దీర్ఘుఁ బగ వని ముని గొన
(బుద్ధుఁడె గూడె; దదనుజద్వితీ గాంచె)
జటికోటి భూపాగి(సత్పుత్రుఁ గని యేక
చక్రపురమ మాధురికమసుచ
రితదూరఖలులఁ హరింపదె పెక్కు మా
ఱు లటులను రఘువరునిప్రతాప

గీ॥ మొక్కటే చాలు దనుజుల నుడువ ననిచు
దారిలోఁ, గూర్చిఁ జూచెనా తాపసాధి
కని(కరము నృపజులు ద్విజగతుల; నెఱిపఁ)
గ సవము మని చెఱుపవచ్చి రిసురు లపుడు॥ 34

భా॥ఆ॥ భీముఁ డెచ్చయి కెడపి పరు మహాహీడి
లు ద్వితీ, గూడె దదనుజ ద్వితీ; గాంచె
సత్పుత్రుఁ; గని యేకచక్రపురమ మాధు
కరము నృపజులు ద్విజగతుల నెఱిప॥ 34

టీ॥ రా, శత్రుభీముఁడు-విరోధులకు భయంకరుఁడు, మహా
హీ-గొప్పవామును, గొనబుద్ధుఁడ - మనోజ్ఞమగు సంతన

మును, తదనుజస్యతిన్-అతనితమ్ముఁ యొక్క (లక్ష్మణుని) ధైర్యమును, యేకచక్రపురము-ఒక్క (విష్ణు) చక్రముయొక్క భాగ్యమే. ద్విజగతుల్-పక్షులగమనమును, భా. హిడింబు-హిడింబుడను రాక్షసుని, ధృతిన్-ధైర్యముతో, తదనుజ-అతని చల్లెలగు హిడింబుని, ధృతిన్-సంశోషముతో, ద్విజగతుల్-బ్రాహ్మణులపిదముతో, సత్పుత్రు-ఘటోత్కచుని, విహగనాథుడు-గరుత్మంతుడు, జటికోటి-మునులగుంపు.

రా.ఉ॥ బౌచితి రాముఁడన్ (మురసి యచ్చటిశిష్టులు పొంగగా

బ)లున్

నీచు సుఖాహు సో (సుఖరణీజనదూకుని గూగుఁ గూల్చె) మా
రీచుని జమ్మెసద్ (ధృతి వరించి కడన్ గడితేటి భీముఁ) డై,
గోచ సచమ్మ గో (డడలు బొందు చుదాప్తజనాళి కుండ) గన్॥

భా.గీ॥ మూసి యుచ్చటిశిష్టులు పొంగగా బ

కు ధరణీజనదూకుని గూగుఁ గూల్చె,

ధృతి వరించి కడన్ గడితేటి భీముఁ,

డడలుబొందుచు దుష్టజనాళి కుండ॥

35

టీక॥ రా. భీముఁడై-భయంకరుఁడై, సోకు-రాక్షసుని, గోడు-దుఃఖము, అడలు-భయము.

రా.ఉ॥ పొంగు చొనర్చి సద్ (దృఢులు భూపసుతులే సుధృతిన్
మహాదు) టై

భంగము దాచసా (శద, సృపాలజ వారిజపాద కృష్ణ) సా

రింగమ్మ గాక్షియా (రమణీయమృగుభాస్వతిసకృతేందు) ధి

రాంగవ జానకీ (ప్రధిత హల్లక పాణివివాహ మంచు) నున్॥ 36

భా.గీ॥ దృఢులు భూపసుతులే సుధృతి మహాదు

పదస్యపాలజ వారిజపాద కృష్ణ
రమణి రమ్యశుభాస్యతి సక్రాతేందు
ప్రథితహల్లకపాణివివాహమంచు॥

36

టీక॥ రా. సుధృతికామహాద్రితై - ధీరత్వమున గొప్పపర్వత
ములఁ బోలినవారై; కృష్ణసాంగమ్యగాఢీ-కృష్ణసారంగ
మువంటిన్నులుగలది, భా. ద్రుపదస్యపాలజ - ద్రౌపది;
కృష్ణ - కృష్ణయను పేరుగలది, ఆస్యతిరసక్రాతేందు-ముఖ
ముచేతిరసక్రారిపబడిన చంద్రుడుకలది, హల్లకపాణి-చెంగ
లువవంటి చేయికలది

రా.గీ॥ (విని యతిసున్యపజాలు విరివిధృతిఁ దలఁచి
రా వివాహమునకుఁ బోవ హాళి,) ధీమ
(తల్లి తోడుత ఘనతనుఁ దనరి చనిరి
కానఁ గూర్చిశోడఁ గలయఁగనుచు) గనుచు॥

37

భా.ఆ॥ విని యతిసున్యపజాలు విరివిధృతిఁ దలఁచి
రా వివాహమునకుఁ బోవ హాళి;
తల్లితోడుత ఘనతనుఁ దనరి చనిరి
గానఁ గూర్చిశోడఁ గలయఁగనుచు॥

37

టీక॥ యతిసున్యపజాలు-(రా) యతి-ముని. సున్యపజాలు-శ్రేష్ఠు
లగు రాజకుమారులు, (భా) అతి - అధికముగు, సు-శ్రేష్ఠు
లగు, న్యపజాలు - రాజకుమారులు, ధీమతల్లి - శ్రేష్ఠముగు
బుద్ధి, విరివిధృతి-ఎగు వగు ధైర్యము, హాళి-సంతోషము.
రా.గీ॥ ఆవనశోభను నతిమోద మెనఁ (గంగఁ

గన్నలారన్ వారు గాంచి; రచట)

నంబుకుహహితాస్వమాంబుధిశశి (ఘరి

వీరుండు జిష్ణుడంగారపర్ణ)
 నదృశ తామ్రాప్త్యండు క్షాజారుచిర (శక్తి
 జాలఁ గామించెఁ బ్రచండపుండమి)
 గౌతమాశ్రమము దగ్గరి రంతట (ననల
 సొనందభరితాత్ము లయిరి వారు;

అ॥ రామచంద్రపాదరజము సోఁకినయంత

శాపవశముచేతఁ జట్టయిన య
 హల్య పూర్వరూప మందె నచ్చొటువాసి
 వారు మిథిలతోటఁ జేరి రచట॥

38

భా.గీ॥ గంగఁ గన్నలారన్ వారు గాంచి రచట

భూరివీరుండు జిష్ణుఁ డంగారపర్ణ
 శక్తిఁ జాలఁగా మించెఁ బ్రచండపుండమి,
 ననలసొనందభరితాత్ము లయిరివారు॥

38

టీక॥ రా. అంగారపర్ణము-అగ్నిశకలములు గలయాశ (ఎఱ్ఱ
 ని) జిష్ణుఁడు-(రా) జయశీఁడు భా. అర్జునుఁడు, తరు-(రా)
 కోరిక, (భా) రాతి, తామ్ర-ఎఱ్ఱని, క్షాప్త్యండు-పెదినలుగల
 వాడు, (రా) చాల, కామించె, (భా) చాలగా, మించె, అనలన-
 మ దముకాని.

ముక్తపదగ్రస్తము.

రా.గీ॥ ఘనమనశ్యాము రాఘవనిఁ గాంచి (మరిసి

పురివిప్పియాడు కొమగునవిశ్ల)

నవిలియాట కనుగుణ్యపుటలల. (నలల

యం దుయ్యెలల నూగు నంచలగమి)

నంచలగమి వెక్కిరించు చుటికి (వల్ల

దుల లీలనూఁగెడు బలితకపులఁ)

గపితతిచేత మెక్కఁబడు పండ్లనుఁ (బండ్ల

బరువునఁ దలలను వంచు చెట్లఁ)

గీ॥ జెట్లకొమ్మల నెఱుపుఁజేసెడు చివుల్లఁ,
జివురులఁ దిసి కొల్పి పలుకు చిలుకపౌజ
చిలుకపౌజన కులుకు జింకల గలిగి క

ర మలరించె నారాత మా రానుముఖుల॥

39

భా.గీ॥ మురిసి పురివిప్పియామ కొమరుచమిశ్చ
నలల యందుయ్యెలల నూఁగు నంచలగమి
వల్లకుల లీలనూఁగెడు బలితకపులఁ

బండ్లబరువునఁ దలలను వంచు చెట్ల॥

40

టీక॥ భారతమందఁ గ్రింది పద్యమున కన్వయము. ననులి -
నెనులి, అంచలగమి - హంసలగుచువు, వల్లకులు - తీగలు,
ఆరానుము - వచము, రానుముఖుల - రాముడు మొద
లగువారిని.

అష్టవిధకందము.

రా. దుగ్రినుములఁ గరులనుఁ కేలీకుసు

మములను ఘనతఁ గుశలతను మఱి మఱి కనుచున్

సమరహితరమను ఖలముల

గుములయి తనిసి రతులితులు గురుమతివినుతున్ ॥ 40

భా. వెలిసెనుముములను ఘనతఁ గు

శలతను మఱి మఱి కనుచును సమరహితరమన్

ఖలముల గుములయి తనిసి గ

తులితులు గురుమతో నుత్తున్ గురుములఁ గరులన్ ॥ 40

“టీక. సులభము ఇతే “ఘనతః గుశలతను” “నుండి మఱి మఱి కనుచును” నుండి “సమరహితరమ ను” నుండి, ఖలముల గుమలయి” నుండి, “తనిసి రతులితులు” నుండి, “గురుమతి విసతులు” నుండి చదువ వచ్చును. అశ్పకవీయమున నష్టవిధ కందమున కీచుబడిన లక్ష్యప్రకారము, “కనుచున్-కనుచును గాను, రమన్-రమనుగాను, గుమ్మలై-గుమ్మలయి గాను, విను తులే-వినుతులుగాను రావచ్చును ద్రుమముల-చెట్లను, వెలి కుసుములు-శెల్లని పుచ్చములు ఖలము-చోటు.

రా గీ॥ (పరఃగః జిగురాకుచేతులగురువుగ శ్రమ వాయ విసరై గొమ్మలపరి; భాసురముగ ద్విజరవముల మధ్య రహిన్ సృజజలపయి ర మ నలరులు నొలసెన్,) హెచ్చె మంజులతలు॥ 41

భా.కం॥ పరఃగః జిగురాకుచేతులు

గురువుగ శ్రమ వాయ విసరై గొమ్మలపరి; భా సురముగ ద్విజరవముల మ

ధ్య రహిన్ సృజజలపయి రమ నలరులు నొలసెన్॥ 41

టీక. రెంటికి నమము. చిగురాకుచేతులన్ - చిగురులను చేతులతో, కొమ్మలపరి-వృక్ష శాఖః గుంపు, ద్విజరవముల- పక్షుల పలుకుల, అలరులు-పుచ్చములు, మంజులతలు-సుంద రములగు తీవలు. చిగురాకుచేతుల-చిగురులవంటి చేతులతో, కొమ్మలపరి-స్త్రీసమూహము, ద్విజరవములు - బ్రాహ్మణుల పలుకులు (మ.త్రెనులు) అలరులు నొలసెన్-సంతోషములు వ్యాపించెడి; మంజులతలు - హనోహరత్వములు. అని అర్థము. తరుము. ముందుకాబోవు వివాహమునకు సూచనలు.

అచ్చఁజేలును.

రా.చం॥ పనివడి దిట్టలై (పరంగ వచ్చిరి వీటికి వారు రాచ) చె
 ల్వాన రగనంత రా (కొమరు; లొక్కొక్కరుండును గొప్ప
 వేడక) బెం
 డైనగుడు నేనె బల్ (గొనబునేర్పరి పెండిలికూతురన్న)నం
 చనుకొని రెచ్చునై (పొరిలి హళియుఁగోరిక పుట్టుచుం
 డ) గన్ ॥ 42

భా.గీ॥ పరంగ వచ్చిరి వీటికి వారు రాచ
 కొమరులొక్కొక్కరుండును; గొప్పవేడక
 గొనబునేర్పరి పెండిలికూతురన్న
 పొరిలి హళియు గోరిక పుట్టుచుండ॥ 42

టీక. పెండిలికూతురన్న - (రా) సీతయనివచో, (భా)
 నాగిపని కగ్నిము. భారతమునఁ గ్రదిపద్యమున కన్వయము.
 పనివడి-ఎక్కవ, గొనబు-చున్నోనుగు.

రా.చం॥ జనకుఁడు సాగుషణ్ (నడివె త్నావజులార విరుండు
 చోట) దా
 లునహితువల్లుబెం (గుఱిని లోఁగొని; బీరము గూడ, దాని)పు
 ల్లనలినన్మ్రై (నయనలక్ష్మము వేషక నాటఁగొట్ట) చుం
 దనరుచు నెక్కడున్ (మెఱసి, తన్నుండుం గొనుమించుబోడి)
 నిన్ ॥ 43

భా.గీ. నడివె త్నావజులార విరుండు చోట
 గుఱిని లోఁగొని బీరము గూడ దాని
 నయనలక్ష్మము వేషక నాటఁ గొట్ట
 మెఱసి తన్నుండుం గొను మించుబోడి॥ 43

టీక. రా. చోటడాలు - మీన కేతనుడగు మన్మథునియొక్క
అహితు - శత్రుడగు శివుని, లత్యము - గుటి, వేడుకనాటఁగొ
ట్టచున్, (రా) సంతోషమును నాటుకీతినిఁ గొట్టచు. భా. వేడు
కనాట - సంతసము నాటగా, దానినయనలత్యము - చేడుకన్నను
గుటిని. కొట్టు. మించుబోడి - మెఱుమువంటి శరీరము కలది.

రా. చం॥ అన (విని, పోరి, కొందఱు వరావనినాథజు లోడి, సిగ్గుపైఁ
గొనఁ జనిరం) తటన్ వివచి; కొందఱు గుండిరి కొందలూన, బలు
మన (తమఁ గొందఱాసనములన్ ఘనభాతిని నుండి రంత గ)
మ్మనఘనమ్మనఁక;) రొదంగనక పోయిరి కొందఱుబుద్ధిమం
తులన్॥ 41

భా కం॥ విని, పోరి కొందఱు వరా
వసినాథజు లోడి సిగ్గుపైగొనఁ, జని రం
తనుఁ గొంద టాసనములన్
ఘనభాతిని నుండిరంత గమ్మనఘనమ్మనన్॥ 44

టీక. కొందలము - దుఃఖము, అఘమ - భయము ఘనభాతి -
గొప్పరీతి.

రా. చం॥ ఇనసమ తేజఁడన్ (బిరుదు నేనును నోడితి, బిట్టుమా
య) నన్
జనకుఁడు కూర్మకుఁడుం (గుమతి సల్పె నటంచుచుఁ గొంద
లంత) లుం
బనివడికిష్కతో (ననిరి; నల్కిరి కొందఱు నల్కి నీపె) యె
ఘనఁడగునాకునున్ (గతియె? కాక వివాహము కాదె
యంచు)నన్॥ 45

భా.గీ॥ బిరుదు నేనును నోడితి, బిట్టమాయ
 గురుతి నల్పె నటించునుఁ గొంద అంత
 ననిరి; పలికిరి కొందఱు నల్క నీపె
 గతియె? కాక వివాహము కాదె యంచు

45

టీక. బిట్టి-ఎక్క-వ.

రా.చం॥ ఎనయు చభావమున్ (వనిత నెందు ననర్థమువచ్చు నం
 చు) బొం
 దినసువిరక్తిచే) ధృతినిఁ దృప్తినిఁ గొందఱు దెచ్చి కొంచు) గా
 యనిగరిమంబులం (దలచి రిప్పుడు, నక్కయు ద్రాక్ష
 పండు) లగా

నిసతమఁ గోరి లీ)లఁ గొననేరక యాత్మఁదలంచు రీతి) గన్॥ 46
 భా.గీ॥ పనిత నొడు ననర్థము వచ్చు నంచు
 ధృతినిఁ దృప్తినిఁ గొందఱు దెచ్చి కొంచుఁ,
 దలఁచి రిప్పుడు; నక్కయు ద్రాక్షపండు
 లఁ గొననేరక యాత్మఁదలంచురీతి॥

46

టీక. గరిమము-గొప్పతనము.

రా.చం॥ అపని ని కెవ్వరున్ (వలదు యత్నము సేయగ, నట్టిమా
 య) గా

కెవరు జయింతురో (యెవరి కెయ్యది ప్రాప్తమొ యేడు
 సెప్పు) స

రగ్గవిదుఁడు దక్క గా? (భగణి వానిదికానిది దక్క, దేల) యీ
 తివురుటలోడుటలో, (నవులు దీనికోలోకడ నానలేక) యన్॥ 47

భా.గీ॥ వలదు యత్నము సేయఁగ నట్టిమాయ;
 యెవరి కెయ్యది ప్రాప్తమొ యేడు సెప్పు;

ధరణి వానిది కానిది దక్క, చేల

నవుని దీనికి లోపడ నాన లేక॥

47

టీక. ఏడు - ఎవడు, సర్వవిదుడు - సర్వము తెలిసిన భగవం

తుడు, తివురుట-కోరుట, నాన-సిగ్గు,

రా.గీ. (అని యనిరి కొందఱునృపజు లనుకొనిరెడ

గెలువ రేరు నంచును మఱి గెల్చిన భుజ

బలమున నని యందునఁ గూల్చి పడఁతిఁ గొనెదె

మనుచుఁ గొందఱు వే) సతిఁ గనుగొనుచును॥ 48

భా.కం. అనియనిరి కొందఱు నృపజు

లనుకొని రెడ గెలువ రేరు నంచును మఱి గె

ల్చిన భుజబలమున ననియం

దునఁ గూల్చిపడఁతిఁ గొనెద మనుచుఁ గొందఱు వే॥48

టీక. ఏరు-ఎవరు, అని-యుద్ధము.

రా.చం॥ రవిసము తేజఁడున్ (బలుఁడు రాముఁడు జిష్ణుఁడువచ్చి, వీర) బ

ల్మి వెలయ శౌర్యముం(బలువ లీలనుఁ ద్రుంచెను బంచ

సాయ)కా

రివిలునుఁ దోవపా(కముల శ్రీమెఱయం దెఱగంటిమిన్న)లు

బ్బ, వఱలుసిగ్గుతోఁ) దలలు వంచఁగఁ దక్కిన ధాత్రిపాళి)యన్

భా.గీ॥ బలుఁడు రాముఁడు జిష్ణుడు వచ్చి వీర

బలువ లీలనుఁ ద్రుంచెను బంచసాయ

కముల శ్రీ మెఱయం దెఱగంటిమిన్న,

దలల వంచఁగఁ దక్కిన ధాత్రిపాళి॥

49

టీక. పంచసాయక-మన్మథునియొక్క, అఁ - శత్రుఁడును

శివుని, జిహ్వడు - (రా) జయశీలుడు. (భా) అర్జునుడు, తేజ
గండిరుక్ష్ణ - (రా) దేవత, (భా) చేత, రాముడు - (భా) రమ్మ
మగువాడు.

రా.చం॥ అదరేశు భూమియున్ (మలయు చల్లులు ఘూర్ణితై,
క్షౌఢరాళి) యుం

జెదరెయి, తారకల్ (కదలె, జిహ్వడు రాముడు కమభీము)ని
ల్లు దనకు భీష్మమా (బలిమిలోపడజేయఁగఁ, వాలుకర్ణ) భీ
వ్రదవమూపరాణో (ముఖుల, రాల్పగ దివ్యులుపుష్పరాజి)నినో

భా.గీ॥ మలయు చల్లులు ఘూర్ణితై, క్షౌఢరాళి

కదలె, జిహ్వడు రాముడు కమభీము

కడిమిలోపడ జేయఁగఁ గర్ణశల్క

వృపుల, రోదసిఁ బూజడి నింపుచుండ॥

50

టీక. జిహ్వడు - (రా) జయశీలుడు (భా) అర్జునుడు, భీము -
(రా) శివుని, (భా) భీముని, వాలు - విజృంభించు, కర్ణవీరపద
రవము - చెవులకు భయముచేయుచున్నది, రాల్పములు - రాజశ్రే
ష్ఠులు (భా) కర్ణములు - కర్ణము మొనలగువారు.

పుచ్చమాలికాబంధము.

జ	అ	వే	ము	ము	మా
జ	అ	గా	వె	స	జా
న	న	న	న	దా	న
టి	కా	ల్ప	న	వై	చె
ను	వ్యా				
మీ	ద్వి	యా	దా	న్ది	గా
న	ధృ	నా	వ	రి	పూ
తి	ర	హి	న్	తి	య
న	తి	య	య	ప	తో
న	ర	తం	బొ	న	దా
వు	ల	ను	కో		
న	కా	న్	నా	న్	బు
					మా

రా.చం॥ జటిజటిమీఱఁగా (వెన లసద్బిసజానన వేసయానఁ)డా
నఁటినుఁటిఁ దాటి క్రాల్ (మనము పల్లన వై చెను మానుగా

ను)ఖ్యా

తి రసరమన్ రహిన్ (నతిధృతిన్ బతియఱున నాన నాన) తో
నరవరవీరతం (బొసరి నల్వనఁదావుల పూలమా అ)నన్॥ 51

భా.గీ॥ వెన లసద్బిసజాన వేసయాన

మనము పల్లన వై చెను మానుగాను

నతిధృతిన్ బతియఱున నాన, నానఁ

బొసరి నల్వనఁదావులపూలమా॥

51

టీక. రెఁటికి. నయాన-నయముతో, పతియఱున-భర్తకంత
సీమను. ఆన-తగులునట్లు, రా. నతిక-మ్రొక్కతో (భక్తి
భావముతో) ధృతిక-సంతోషముతో, భా. అతిధృతిక-ఎక్కు
వసంతోషముతో, నరవరవీరతన్ - (రా) రాముని యొక్క
యుత్సాహముచే, వెన - వేగముగా, అభీమతి - సంభ్రమ
ముతో, తాటి-అడగి, మనము, అల్ల అన, మానుగాను-అందముగ
రహి-ప్రీతి, తావుల-వాసనలుగల.

రా.సీ॥ వచ్చిరి దశరథపతియు నా(సాగడున

మాఖ్యునిపుత్రు) మహితభరత

శత్రుఘ్నులును; మోడుసరినిఁ గొనిరి కృష్ణ

మృగనయనను వ్యాశమేచకజట

నుర్వీజ రఘురాముఁ డూర్మిళిక లక్ష్మణుఁ

డను మాండవి భరతుఁడు శ్రుతకీర్తి

శత్రుఘ్నుఁడు శుభాల్ పస గురుండనల(సుండ

నఁ; బిలువఁగ ధృతరాజ్యబలునికొడు

గీ॥ కులనఁ గోడండఁ గన నొడొరుల సతులు, నృ
పజలు కోసలరా(ష్ట్ర)ండు నృపురికిఁ జని
రలరుచు రుచిరగతితోడ సులువుగ భృగు
రాముగర్వంబు దారిలో రాముఁ డడఁచె॥ 52

భా.కం॥ పాండుసమాఖ్యునిపుత్రులు

మొందుసరిని గొనిరి కృష్ణ మృగనయనను వ్యా
సుఁ డనఁ, బిలువఁగ ధృతరా

ష్ట్ర)ండు నృపురికిఁ జని రలరుచు రుచిరగతితో॥ 52

టీక. పాండుసమాఖ్యుని - (రా) తెల్లనికీర్తిగలవాని, (భా)
పాండురాజయొక్క, కృష్ణమృగనయనను - (రా) కృష్ణమృగ
మువంటి కన్నులుగలదానిని, (భా) కృష్ణన్-ద్రాపదిని, మృగ
నయనను-లేడివంటి కన్నులుగలదానిని, శుభాత్ - (రా) శుభ
వచనములు, అన-(రెంటికి) చెప్పఁగా, వ్యాశ మేచకజట-పాము
వంటి నల్లని జడగలది, భృగురాముడు-పరశురాముడు.

రా.సి॥ (పాయక మించఁగా నృపురి వారు కడున్, రు
చిస్సూర్తియుక్తుడై) శ్రీదలంచె

(న్యాయపథానమిన్న జననాయకుఁడుం గృ

తిస్తుత్యుడర్థ భూ)తికలితారి

(ధీయుత రాజుగా ధృతి యుధిష్ఠిరు సన్న

తిశ్రేష్ఠు తామునిన్)ధీరగుణుని,

(జేయఁగ, దుష్టులన్) సిలుగుఁజెందిరి దుస్థి

తితో భఁగూడుచున్, దిట్టయుయి శు

గీ॥ భస్యశ్రేణుమ్మని నృపుఁడు పలికె బురజ

నులకుఁ దనకోర్కె, వారియన్జ్ఞఁ బొందె,

నొకటి తానెంచ దెవ మింకొకటి నేయుఁ

గాని యద్దానిఁగలఁ గాంచఁ గలఁడె నరుడు॥

53

భా. ఉ. పాయక మించఁగా స్వపురి వారు కడున్రుచి, స్ఫూర్తి
యుక్తుడై

న్యాయపథానమిన్న జననాయకుఁడుం గృతి స్తుత్యుఁ డర్థభూ
ధీయుతరాజుగా ధృతి యుధిష్ఠిరు సన్మతి శ్రేష్ఠరామునిం
జేయఁగ, దుష్టాచార సిలుగుఁజెందిరి దుష్ఠితి ట్కోభఁ గూడుచు॥

టీక. రుచిస్ఫూర్తియుక్తుడై. ఒకేసమాసము. (భా) రుచిన్, స్ఫూర్తియుక్తుడై - ఇట్లే కృతిస్తుత్యుఁడు. సన్మతిశ్రేష్ఠుఁడు, దుష్ఠితిట్కోభ - ఒకేసమాసము. (భా) వేఱుపదములు. ఇందు సీసోత్పలమాలలలో నాలుగుపదములయందు 15 వ యక్షరములగు 'చి' 'తి' 'తి' తిలు రామాయణార్థమునగురువులుగాను, భారతార్థమునలఘువులుగానున్నవి. కృతిస్తుత్యుఁడు-(రా)కృతులవలన స్తుతింపదగువాఁడు. (భా) కృతియు, స్తుత్యుఁడు. అర్థభూతికలితారి-(రా) తుచుకలయిన ధైర్యవ్యర్థముగల శత్రువులుగలవాఁడు. అర్థభూధీయుతరాజు - (భా) సగమురాజ్యమునకు బుద్ధిప్రావీణ్యముగలరాజుగాన్ యుధిష్ఠిరు - (రా)యుద్ధమందు స్థిరమగువానిని రామున్-(భా) రమ్యమగువానిని.

రా.సీ! ఇల(ఖ్యాతి, స్ఫూర్తియుతైణిలోచనల సత్

క్షాపాత్మజుల్ గొప్పగాఁ) గొని ప్రియముగ (నీతి శ్రేయపు బుద్ధి నేమ గలయన్

ధీ నొకొక-కందున్ ధృతిన్) సుకృతము

లెద. (బీతి ప్రిజ్వలితేచ్ఛ సల్పిరి జనుల్

ప్రేమం గనంగా లిం), గనుకనుఁ,

జద్ (భూతి శ్రేష్ఠతః దాటి హేచ్చ సమయం
బుల్ పొందుచున్ మోదమున్) మనముల

గీ॥ నెంచి, రాముడఁదలలోన హే, చ్చతండు

త్వాప్తుడై మూడుహాలాఱుకాయలగున

టంచు వారు విధివిరాను నుంఁగ విడిది;

ప్రభుఁడు కార్కసిర్వాహకోద్భవని భటుని॥ 54

భా. శా॥ భ్యాతిస్ఫూర్తియు త్రేణిలోచన లగ్నత్ త్వాపాత్మజుల్

గొప్పగా

నీతి శ్రేయపుబుద్ధి నేడుఁ గలయన్ ధీ నొక్కొకండుకన్యతి

వీరిహిజ్వలితేచ్ఛ సల్పిరిజనుల్ ప్రేమాగనంగా లలిన్

భూతిశ్రేష్ఠతః దాటి హేచ్చ సమయంబుల్ పొందుచున్

మోదమున్॥ 54

టీక. రా. భ్యాతి - కీర్తితో, స్ఫూర్తియుత - కాంక్షిని
గూడిన. (భా) భ్యాతిస్ఫూర్తియుత - కీర్తికాంతుఁ గూడిన, (ఒకటే
సమాసము) నీతిశ్రేయపుబుద్ధి, వీరిహిజ్వలితేచ్ఛ, భూతిశ్రే
ష్ఠతయును నిట్లే. నేడు (రా) రాజు (దశరథుఁడు,) కలయన్ -
(రా) పొందఁగా, ఏడుగలయన్ - (భా) సావత్సరపర్వంత య
పొందుటకు; సమయంబుల్ - (రా) కాలములు. (భా) హిసం
బడికలు. నాగుపాదములందు నీసమయ నాలనయకేర
ములు శాస్త్రమున రెండవ ముద్రములగు 'తి' 'తి' 'తి' 'తి' లు
రామాయణాదుల లఘువులుగాన, భారతాదుల గురువు
లుగా నున్నవి. ఏణిలోచన - లేడివంటి కన్నలుగలది. (రా)
ఏణిలోచనల, సత్; (భా) ఏణిలోచన, లగ్నత్; మూడుపూ
లాఱుకాయలగుట - శృంగిలెండుట.

రా.చం. అనిపెవశ్శీనద (ద్విజున్తికై; సమయ మ్ముకవేళ
దప్ప) కా

యన కనె స్వేచ్ఛవా (విజయః; ద్దగజనమ్మతి; బీణిభూని) జే
శునిఁ గొని వెమ్మనెం (దనరి శుభ్రత నేడు; క్రదక్షిణించి) బం
టును రఘురామతో (గమనన్ మరలం జనె గారమెచ్చు)
గన్ || 55

భా.గీ. ద్విజున్తికై సమయ మ్ముకవేళఁ దప్ప,
విజయః ద్దగజనమ్మతిఁ బీణి భూనిఁ
దనరి శుభ్రత నేడు పదక్షిణించి
గమనన్ మరలం జనె గారమెచ్చు ||

55

టీక. సమయము (రా) కాలము (భా) ఒడఁబడిక, విజయుఁడు
(రా) జయ శీలుఁడు (భా) అజ్ఞనుఁడు. అగ్ర జ సమ్మతి - (రా)
బ్రాహ్మణుండగు వశిష్ఠుని సమ్మతిని, (భా) అన్నయగు ధర్మ
రాజు సమ్మతిని, నేడు - రా) రాజు, ఏను - (భా) తల్పరము.
భూని జేశుని - రాముని; గారము - ప్రేమ, ఎచ్చన్ - హెచ్చగ.
రా.చ. ఘోరతథిటుండుమేలే (నియతిగమ్మగ వారిజ నేత్రు)

కృష్ణ) రా

మ నిశృఘభవ్యమస్తలికిఁబోయి కడంక వెసన్ సుభద్ర
జ్జనతు రాఘవుం (గొనుచు సక్రమచి వచ్చెను; గూర్చి
నాళ్ళ) లం

గను చకుడెంచె నా (పురికి క్షాతలనా సులము) క

చూడఁ) గన్ 56

భా.గీ. నియతి గగ్గమ్మగ వారిజనేత్రు కృష్ణ
స్తలికిఁబోయి కడంక వెసన్ సుభద్ర

గొనుచు సదుచి వచ్చెను గూర్చి నాత్మ

పురికి, త్తాతలనాథులమూఁక చూడ॥

56

టీక. రా. కృష్ణ- నల్లనివాని, సుభద్ర - మంగళకరమైన,
(భా) అత్మపురి-ఇంద్రప్రస్థపురము, కడంక - యత్నముతో,
పుడు-గొప్ప.

రా.సీ. కోవిదస్తోమంబు గుంపులయి (కనెను

నెనరునను సుభద్రజననుతు నభి)

మాని రాఘవు; నెందుఁగానము మన(మన్యు,

మహితసుగుణవంతు, మాన్యు, ఖాండ)

జమునైన గుఱివేయ జాలునీ భవవన

మునుగాల్పఁగావహ్ని పనివడికృతి)

ప్రభుఁ డౌపని వడిగావలయునంచు(దలఁచె

దద్ధితమునుఁజేసె దా విజయుఁడు

గీ॥ దశరథేశ్వరుఁ డుచితయత్నముల సల్పి;

యుర్విజం గూడి యుపవాస ముండుమనియె

నతఁడు కాకుత్స్థకులకలశాబ్ధిచంద్రు;

రామునందునఁ బ్రీతిఁ బురజను లిడిరి॥

57

భా.గీ॥కనెను నెనరుననుసుభద్ర జననుతు, నభి

మన్యు, మహితసుగుణవంతు, మాన్యు; ఖాండ

వవనమునుఁ గాల్పఁగా వహ్ని పనివడికృతి

దలఁచె; దద్ధితమునుఁ జేసె దా విజయుఁడు॥

57

టీక.రా. సుభద్ర - మంగళకరములగు, ఖ - ఆకాశమునం
దుండు, అండజము-పక్షిది, ఏయజా-కొట్టగలిగిన, అనఁగా
సంతగుఱిగలవానిని, భవవనమునుఁ గాల్పఁగావహ్ని-సంసారాట

వినిఁగాల్పు నగ్నిఁబోలినవాఁడు కనెను. (రా) చూచెను, (భా) ప్రసవించెను. (రా) మఱియు, అన్యన్-ఇతరుని, కోవిదస్త్రముము-పండితుల సమూహము.

రా.సి. ఆజనకోటి (ప్రియత నచ్యుతాప్తి బె

రసెఁ; దత్సుకృతిఁగాం)చి, ప్రతిభతోడు
తను మించు నిజయశోధావశ్యమున నీతఁ

(డివముప్రభను; వెల్లెమివుల నగ్ధ)
ముదయుతారి యసిరి; భువివిభుఁడు యుధిష్ఠి
రవరుఁ డింద్రప్రస్థ) రమ్యధాన్య
మోదితభిక్షుం డపు డలంకరింపించె

(నగరి; భాసురగురునయమయసభ)

గీ॥ జనకునానతి వీడె క్షాజావిభుండు;
పరమసంతోషమునఁ బొంగి పోయెను బె
రసిరి చుట్టపక్కలను; రంగరంగ
వైభవంబులతోఁ బురి ప్రజ్వలిలై॥

58

భా.ఆ॥ ప్రియత నచ్యుతాప్తి బెరసె దత్సుకృతి గాం
డివము; ప్రభను వెల్లె మివుల నగ్ధ
భువివిభుఁడు యుధిష్ఠిరవరు డింద్రప్రస్థ
నగరి భాసురగురునయమయసభ॥

58

టీక. అచ్యుతాప్తిన్ - (రా) నాశనముగాని యాప్తిని,
(భా) కృష్ణుని యాప్తిచే, ఇవముప్రభను-(రా) మించుయొక్క
కాంతి, అగ్ధముదయుతారి - శకలములయిన సంతోషముగల
శత్రువులుగలవాఁడు. ఇంద్రప్రస్థ రమ్యధాన్య మోదితభి
క్షుండు-శ్రేష్ఠములగు తాములకొలది మంచిధాన్యముచే సం

తోషజటచఁబడిన యాచకులు గలవాఁడు. గురువయమయసభ
(రా) నయమయ-నీతిమంతుఁడగు, గురు-తండ్రియొక్క, సభ.
(భా) గురు - ఎఱుకవగు, నయ-నీతిగల, మయసభ - మయుని
సభ. బెరసె-కలిసె, భావశ్యము-తెలుపు.

రా.ఉ॥ తా(సీతకీర్తి యానృపుఁ డుదగ్రతవెల్లెను భాసురంబుగా;
వాసిజరా)గమంబునను భార్గవిగేహహీతుండు గ్రుంకె బ
ద్ధా(సుతు భీముడల్లి యెడదన్ హత మత్యధికోగ్రమూర్తియై
చేసె లిన్)లసన్నటనఁజేయు నతం డిపు డంచూచునాన్ ॥ 59

భా.క॥ సీతకీర్తి యానృపుఁ డుద

గ్రత వెల్లెను భాసురంబుగా; వాసిజరా

సుతు భీముఁడల్లి యెడదన్

హత మత్యధికోగ్రమూర్తియై చేసె లిన్ ॥ 59

టీక. (రా) జరాగమంబునను - ముసలితనమువచ్చుటచే
(దినమంతయు వెగ్గిన్పుడుడగుటచే); భార్గవ-లక్ష్మీదేవయొక్క,
గేహ-ఇంటికి (ఉద్దమునకు) హీతుండు-విత్తుఁడు (సూర్యుఁడు)
పద్మాసుతు - లక్ష్మీదేవికుమారుని (మన్మథుని). భీముఁడు-
శివుఁడు, అతండు-ఆశివుఁడు, లక్ష్మీదేవియింటికి హీతుఁడు గను
కను, లక్ష్మీదేవికుమారుని శివుఁడుచంపె గావున, శివునిపై
సూర్యునకసూయగలదనియు, సాయంకాలమున శివుఁడు నాట్య
ముచేయును గనుక చూడలేక గ్రుంకెని భావము. (భా)
జరాసుతు-జరాసంధుని. లలి-ఉత్సాహము.

రా.సీ॥ వించి చంద్రుండ్రాక్ష(మించె ధరణిపాళి;

నంచితరాజసూర్యాస్త్రమంద

పవనులు గొనిరి దంపతులచే నపజయ

ము; మఱి కువలకుహితముగ ధర్మ)
మూర్తులగు సుగలు ముదమున సుధగ్రోలఁ
గాఁ బండువెన్నెలలేగాచె; సంత
సపుష్పములు చకోర(సంతతి ధృతి సల్పె;
సదుచి హరి శిశు)జనతతిముఖ

గీ॥ సకలనరచిత్తతా(పాలుజదిపె; జక)
పాటవము నడచెకా; వంతపాలయి వన
జాళి గన్నుల మూసె; దేంట్లందు చికె;
సంద్ర ముప్పొంగె; గఱగెను జంద్రశిలలు॥ 60

భా.ఆ॥ మించె ధరణిపాళి, సంచితరాజసూ
యము మఱి కువలకుహితముగ ధర్మ
సంతతి ధృతిసల్పె; సదుచి హరి శిశు
పాలుఁ జదిపె జక)పాటవమున॥ 60

టీక. (రా) ధరణి-భూమి, పాళి-ప్రదేశము, (భా)-ధర
ణి-రాజులు, ఆళి-గుంపు; సూనాస్త్ర-మన్మథుఁడు, కువలయ-
(రా) కువలకు, (భా) ప్రసంచమునకు, ధర్మ-(భా) యముని,
సంతతి-(రా) గుంపు, (భా) సంతానము, హరి-రా)చంద్రుఁడు,
(భా) కృష్ణుఁడు, చక)-(రా) చక్రివాకముల, (భా) సుదర్శన
చక్రిముయొక్క. పవన వాయువు, కన్నుల-మూసె-ముడిచెను,
దేంట్లు-తుమ్మదలు.

రా.సీ॥ మంథరబోధ రామవనవాసము పదు

నాలుగేండ్లు భరతపాలనమును

ధవు వేడి తాటకా(ద్వీరాజసిరి బ

దపడి హరించె జా) తసుమమూర్తి

తరుణి కైక విభుద తద్వివరముల మీ

(దమున; రహి సుయోధనమహితకృతి)

ప్రభుమంత్రి సిద్ధంబు(పాయనిధృతితోడఁ

జేయించె గృష్ణాంశు) శిష్టురాము

గీ॥ శ్రీకీ; రప్పించి, వానిచే సీతమగని

సర్వముం జెప్పెఁ గైక; కౌసల్య గోడు

గనె విని స్వసుత రాజ్యాధికహరణమును;

మాన్వే ఘనుఁడగు హరి) వంశమండనుండు॥

61

భా.ఆ॥ ధర్మరాజుసిరిఁ బదపడి హరించె జూ

దమున రహి సుయోధనమహితకృతి

పాయనిధృతితోడఁ జేయించె గృష్ణాంశు

కహరణమును; మాన్వే ఘనుఁడగు హరి॥

61

టీక. తాటకాధర్మరాజు - తాటకము యముఁడయిన రాముఁడు, సుయోధన (రా)మంచియోధుఁడు, (భా)దుర్యోధనుఁడు (భా)కృష్ణా - ద్రౌపదియొక్క, అంశుక - వస్త్రముల, హరణము - అపహరణము, (రా) కృష్ణ - నల్లని, అంశు - కాంతిగల వాని, హరి - (రా)హర్యుఁడు, (భా) కృష్ణుఁడు. మాతసుమ మూర్తి - చూడిడిపుష్పమువంటి మెత్తనిశరీరముకలది, మండనుడు - అలంకరించువాడు.

రా.సీ॥ క్షాసుతాకతికి లక్ష్మణుఁడు శాత్రువ(భీముఁ

డలుకతోడ బలికెఁ బెయిచె గవతు)

భావఁగైక, గురు భవద్విభూతి(హరణు

నశము దుశ్శాసను నడచి, నల్ల)

పాటించి నిక జేతుఁబ్రభుని, సిడెద(నాన;

నని భీకరముగఁజేయంగ సన్న)

మునుఁ గాని మొన వచ్చి పోర, నాజి (నుదుటు

మీటిచేయు సుయోధనోరుహతిని)

గీ॥ నల్పుదు ననుచు దుర్నిరీక్ష్యకుటిలభు
కుటియగుచుఁ గన్నులను మిడుంగురులు రాలఁ
బలెక; వాని రాముఁడు శాంతకఱచి యొప్పె
త్తాజ సౌమిత్రి వనికి రాఁ గదన వెంట॥

62

భా.గీ॥ భీముఁడలకతోడఁ బలికె పెలుచఁగ పట
హరణు నధము దుశ్శాసను నడచి నల్ల
నాన నని భీకరముగఁ; జేయంగ, సన్న
నుదుటుమీటిచేయు సుయోధనోరుహతిని॥

62

టీక. భీముఁడు - (రా) భయంకరుఁడు, పెలుచ, కకట-
(రా) కకటమైన, (భా) పెలుచగ, పట-వస్త్రముల, గుర్ర-
(రా) తండ్రిని, దుశ్శాసను-(రా) దుష్టమగు శాసనము గల
వానిని, (రాము నడచికి బొమ్మనెరు గనుక) అన-(రా) ఒట్టు,
(భా) త్రాగుటకు, అస్థ - (రా) యుద్ధమును, (భా) యుద్ధ
మందు, సన్న - (భా) సంజ్ఞ, సన్నమునుగాని - (రా) తక్కువ
కానలుపంటి, (భా) సుయోధన-దుర్యోధనుని, ఊరు-తోడల,
హతిని-కొట్టుటకు, చేయంగ - చేయుటకు (రా) సుయోధన-
మందియోధుల, ఉరు - గొప్ప, హతిని - కొట్టుటను చేయం
గఁ-చేయుటకు. దుర్నిరీక్ష్య - చూచుటకు భయంకరమైన,
కుటిల-వంకరయగు, భుకుటి - కనుబొమలుకలవాడు, (కోప
ము చే); మిడుంగురులు-అగ్నికణములు.

రా.సి॥ ప్రజానా భరతుండు నిజజననీ (కృష్ణ
 మృగనేత్రకతన సిరినెలసె మఱి)
 రాముండు రిపు(ధర్మరాజు గోల్పడె వసుం
 ధరను; నెత్తగ గోడు దశరథుండుఁ
 బొగిలెనని; యనె నష్టముని వేష(మునను
 వనిని నేడులు పదియు నల రెండు)
 నీ రహర్పతివంశనీరధిరాకేందు
 నుండ నైవము సేసి నొక్క! యొకది

ఆ॥ వనమును నగు (నొక్కవర్ష మజ్ఞాత్తులై
 యుండ నియతి)తోడ నుర్విపులి
 రామలక్ష్మణులని ప్రభునిగైకను భక్త
 వరదుఁ డూటుపాటఁబట్టి నంత॥

68

భా.గీ॥ కృష్ణమృగనేత్రకతన సిరినెలసె, మఱి
 ధర్మరాజు గోల్పడె వసుంధరను నెత్త
 మునను; వనిని నేడులు పదియు నల రెండు
 నొక్కవర్ష మజ్ఞాత్తులై యుండ నియతి॥

69

టీక. (రా)కృష్ణమృగనేత్రకతన - కృష్ణమృగమువంటి కన్నలు
 గలది, (భా)కృష్ణ-ద్రౌపది, మృగనేత్ర - లేడివంటి కన్నలు
 గలది, ధర్మరాజు-(రా) యమామ, ఎత్తగ - (రా)చెలరేగఁ
 గా, (భా) నెత్తమునను-జూదముండు. ఎలసె-పొందె, పదియు,
 రెండు, ఈ - రెండు అనగా పదునాలుగు, అహర్పతి-
 సూర్యుడు, ప్రభుని-దశరథుని, వరము-సంవత్సరము.

రా.చ॥ ప్రణవచక్రములన్ (ఘటలు భవ్యగుణాఘ్నలు క్రతు
 పాండు) వా

రణసితకీర్తితే (జలును రమ్యచరిత్రులు శుభ్రరామ)ల
 క్షుణ్ణు లవనీరుహన్ (బెరసి కానకు నేగిరి భీతిలేక;) న
 ద్దగచరితాత్మలౌ (బుధులు కుందయినన్ విడఁబోరు
 పాడి)నిన్ || 64

భా.గీ॥ ఘనులు భవ్యగుణాఘ్నులు కమ్రపాండు
 జలును రమ్యచరిత్రులు శుభ్రరామ
 బెరసి కానకునేగిరి భీతిలేక;
 బుధులు కుందయినన్ విడఁబోరు పాడి॥ 64

టీక. పాండువారణ - తెల్లనియేనుఁగువంటి (విరావతము
 వంటి) పాండుజలు-పాండురాజ కుమారులు, రామ (భా) స్త్రీ
 (దా)పది) క్రమ-ఇంపైన, శుభ్ర-ప్రకాశించు.

రా.సీ॥ గుహుని నమస్కృతులకొని, దాటి గంగాన
 దిని, భరద్వాజ మన్ననల నంది
 చిత్రకూటంబునఁ జెలువొప్ప వారుండఁ
 బుత్రమోహంబునఁ బోగిలి దశర
 థుఁడు సేరెదివి; భరతుఁడు గుంది, తానన్న
 కడ కేగి, రమ్మని యడిగె; నతఁడు
 రానన్నఁ బాదుకల బ్రభుపీఠ నిలిపి తా
 మనెను నందిగామమున; నిచటను

గీ॥ (శరభకరిభల్లుకాళి గజరిపుకిటుల
 వ్యాఘ్రుతతుల ఘోరపతనయు లంతఃపానిఁ
 గనుచుఁ జనిరి వే తిరులై మృగయుతవనిఁ
 సధికమోదముతో) దండకాటవికిని॥ 65

భా.కం॥ శరభకరిభల్లుకాళి గ

జరిపుటలుల వ్యాఘ్రతతుల క్షాపతనయులం
త రహినిగనుచుఁ జనిరివే -

తిరులై మృగయుతవనిఁ నధికమోదముతో॥

65

టీక. గజరిపు-సింహము, కిటి-పంది.

రా.సి॥ రాముఁడు సంగ్రామ(భీముఁ డచటఁ జంపె

బిరుదుని దనుజుఁ గి)ల్పిషు విరాధు

లక్షణుఁబ్రీతి(గలసి; మునులనుఁ గర

(మ్మిగుసాధులు జడదారులెచ్చు)

నఘులఁ ద్రుంచెదరంచు (నలరుచుఁ గన నాఘ

నులగొన; బాశుపక్షిలలినెకు-

మురహరాంశుఁడగు రామునిఁ జట్టిరి మఱి చూ

(తమని మించి; విజయుఁడు మహితశివు)

గీ॥ తరపుఁగోపలక్షణుఁడగు తమ్ముతోడ

రాముఁ డచ్చోటు వాసి, గారామున శర

భంగుని సుతీక్ష్ణు నంతఁ గుంభజునిఁ గనె; బ్ర

యుమున వారు హిఁగోడదేశము సలిపిరి॥

66

భా.ఆ॥ భీముఁ డచటఁ జంపె బిరుదుని దనుజుఁ గి

మ్మిగు సాధులు జడదారులెచ్చు

నలరుచుఁ గన నాఘనుల; గొనఁబాశుప

త మని మించి విజయుఁడు మహితశివు॥

66

టీక. భీముఁడు-(రా) భయంకరుఁడు-(రా) కరమ్ము, ఈగు-

త్తము సాధులు (భా) కిమ్మిగుఁడనెడు రాక్షసుని (రా) ఆఘ

నుల, గొనబున్-యందమును, ఆశుపక్షిన్ - వేగముగు పక్షిని

(గరుత్మంతుని) విజయుఁడు-(రా) జయశీలుఁడు (భా) అజ్ఞ
నుఁడు (భా) అనిన్-యుద్ధమందు, మించి, పాశుపతమును
కొనన్ - తీసికొనఁగా, బిరుదు - శూరుఁడు, కిల్బిషు - పాపి,
తరపు-సమానపు.

రా.ఉ॥ ఆవలఁ దమ్ముతో (నరవరాగ్రణి జిష్ణుఁడు నవ్యహారి) మై
జావిభుఁ డుగ్మలిం (గొనుచు జానుగఁ జేరెను గూర్చి నాత్మ) నో
దావరిఁగట్టి సద్ (గృహముఁ దత్సృక్మతులే గడు ప్రీతి

మించన్, గం

బావనకీర్తితో (మని రపారముదంబు నమర్చు లొందఁ) గన్॥ 67

భా.గీ॥ నరవరాగ్రణి జిష్ణుఁడు నవ్యహారి

గొనుచు జానుగఁ జేరెను గూర్చి నాత్మ

గృహముఁ; దత్సృక్మతులే గడుప్రీతి మించ

మని రపారముదంబు నమర్చు లొంద॥

67

టీక. నరవరాగ్రణి - (రా) రాముఁడు (భా) అజ్ఞనుఁని,
జిష్ణుఁడు (రా) జయశీలుఁడు (భా) దేవేంద్రుఁడు కూర్చి
నాత్మన్-(రా) మనస్సునందు సంతోషముతో (భా) ఆత్మగృ
హము-తన నెలవును (స్వర్గమునఁ) హరి-మనోజ్ఞుడు, ఉగ్మలి-
స్త్రీ (సీత)

రా.చం॥ మనమునహారియై (తివిరి, మంజులరూపముఁ దీర్చి,

సూర్య) నూ

ననయపరాఘరా (శి రతినాథసిపీడితచిత్త జాణ) శూ

ర్పణఖయుఁ దాటకా (విజయ్యుడైఁ బడె; నాతడు వెల్లువేడఁ)ద

మ్ముని ననఁ దమ్ముడున్ (వలదు పొమ్ముని పల్కెను భాష

సంత) టన్ ॥ 68

భా.గీ॥ తివిరి, మంజులరూపముఁ దీర్చి, సూర్య
శి రతినాథనిపీడితచిత్త జాణ
విజయుపైఁ బడె; నారకు పెల్లు వేడ
వలదు పొమ్ముని పల్కెను భామ నంత॥

68

టీక. రా. సు-శ్రేష్ఠమగు, ఉరు - అతి, అనూన - అధిక
మగు, నయ-నీతికి, పర - ఇతరమగు, అఘ - పాపముయొక్క,
తాళి - గుంపయినది (అనగా నీతిబాహ్యురాలగు పాపిన్మీ (భా)
సు; ఊర్వశి-తాటకావిజయఁడు-(రా)రాముఁడు, శూర్ప +
నఖ-శూర్పణఖయగును గనుక న ణ లకు ప్రాసముచెల్లినది.

రా.సీ॥ కలకల నగె క్షూద్ర; (కామినియునుఁ దీవ)
తామసంబునఁ బోయె ధరణిపుత్రిఁ
దిశఁ బోవ నగ్గజ్ఞానముఁగోసి పొమితి
(భవ్యజిహ్వసుకృతి పౌరుషంబు)
వఱల ముక్కు సెవుల; (వదల దూఱు చడలఁ
జద లది యశ్శత) చరితులైన
రాసుతులు మదించి చేసిరింతని జన
స్థానస్థుడగు భరుతో నుడువుచు

గీ॥ నేడ్చి పలవల, వాఁడు దండెత్తె హత్తి
మొన; ట్టితిజతో ననుజ బిల (మునసు నుండ
సలిపె ఘనఁడగుహరి) వంశబంధుఁ; డెదిల్చె
సేన; శరవర్షము గురియించి రయ; లట్లు॥

69

భా.అ॥ కామినియునుఁ దీవతామసంబునఁ బోయె
భవ్యజిహ్వసుకృతిపౌరుషంబు

వదల దూఱు చడలఁ జద; లది యక్షత

మూనను నుండ సలిపె ఘనుడగుహరి॥

69

టీక. జిష్ణు - (రా) జయశీలునియొక్క - (భా) అజ్ఞనుని
యొక్క, పౌరుషంబు - (రా) కోపము (భా) పురుషభావము
(పుంస్త్వము) దూఱుచు - తిట్టుచు, వదలన్ - (రా) వద
లఁగా (భా) వీడునట్లు, అది - (రా) శూర్పణఖ (భా) ఆతిట్టు
హరి - (రా) సూర్యునియొక్క (భా) ఇంద్రుడు. చదలు -
ఆకాశము.

నాగబంధము.

రా.చం॥ హతి(మిగులౌ నివాతకవచావగుణుల్ తనరంగఁ

జంపె బా

లితకృతి (శీ)ల నీతి నల లీలను నున్న నికామబాణుఁ డా
పతి, (తగవారిఁ బాతకుల వాలగు దుష్టుల బాగుగాను నా
యతరమతో)న; ఖ్యాతి నటి యాటిరి పెల్లరి బంతివోదులున్
భా.కం॥ మిగులౌ నివాతకవచా

వగుణుల్ తనరంగఁ జంపె బాలితకృతి శీ)

తగవారిఁ బాతకుల వా

లగుదుష్టుల బాగుగాను నాయతరమతో॥

70

టీక. నివాతకవచ - (రా) గాలిదూఱనికవచములుగల (భా)
నివాతకవచులను రాక్షసులు, నికామబాణుడు - యథేచ్ఛమగు
బాణములు గలవాఁడు. హతి - కొట్టుటయందు, అవగుణులు -
దుష్టులు, కృతి - సమర్థుఁడు, అతి - నశించి.

రా.నీ॥ బిరుదు దూషణుఁ డరి (భీముఁడొచ్చె మెలసె

వేగ సౌగంధిక) రాగుడయి, ర

ఘనగుండు నేలకు గోలకుఁ దెచ్చిన

(కారణమున; వెండి కడియనిఁ జటు)

లోద్దండగతిఁ బోర (నుడిపె ధృతి యుధిష్ఠి

రుఁడు రాముఁడు నహు)లఁ డకటాంకు

లను దౌష్ట్యమున హెచ్చుగను త్రిశిరుని శితే

(ఘ దివి కనిపె; జిహ్మఁడు దగ వచ్చె)

గీ॥ నోసరాకృతి నీగతితో నని దిగు

లందు పదున్నాల్పవేస్తర ననురుల ఖగు

నణఁచె; బోయి సూర్యణఖ రావణుని కనియెఁ

దనదు బన్నమునకు సీతఁ గొను మటంచు॥

71

భా.ఆ॥ బీముఁడొచ్చె మెలసె వేగ సౌగంధిక

కారణమున, వెండి కడియని జటు

నుడుపె, ధృతి యుధిష్ఠిరుఁడు రాముఁడును నహు

ఘ దివి కనిపె, జిహ్మఁడు దగ వచ్చె॥

71

టీక. సౌగంధిక - సౌగంధికపుష్పము, సౌగంధిక రాగుఁ

డయి - సౌగంధికపుష్పముయొక్క రంగుగలవాడై (అనగా

ఎఱ్ఱనివాడై రక్తముచేసని దని) జటు - (భా) జటుఁడను

రాక్షసుని, యుధిష్ఠిరుఁడు - (రా) యుద్ధమండు స్థిరమగువాఁడు,

రాముఁడు - (భా) రహ్యమగువాఁడు, అహుల - (రా) హములను,

జిహ్మఁడు - (రా) ఇంద్రుఁడు (భా) అశ్వుఁడు, హెచ్చుగను -

హెచ్చయిన. ఒచ్చెము - అవమానము, కడియ - పరాక్రమము,

శితేషు - వాడియగు బాణములు గలవానిని.

రా.సీ॥ దశకంధరుఁడు నాచి దశసుగాంచి, (చెలఁగు

రహి వచ్చి యాదరించె; హరిఘోష)

ణముఖసుశకునాల్ వినక లేడియై (యాత్ర)

నాచరించెను గరమఘుడునగును)

తాత్పర్యరాజ్యచే మారీచుడను (యోధ

నుండు భూపతిసూనులుండు కడకు;)

సీతకై వట్టవచ్చిన రాముచే (భంగ

పడి తనపింపటి వాడు ననియె)

గీ॥ దినికి హలక్కుగా యంచు భువిసుత విన;

నన్న కేది భయంబు లేదన నుడుగక

దూటి పనువంగ సామిత్రి లోయజాక్షు

రామచంద్రుని దిక్కేగె; రావణుండు॥

72

భా.గీ॥ చెలగు రహివచ్చి యాదరించె హరి; ఘోష

యాత్ర నాచరించెను గరమఘుడునగు సు

యోధనుండు భూపతిసూను లుండుకడకు,

భంగపడి తనపింపటి వాడు ననియె॥

72

టీక. హరి-(భా)కృష్ణుడు, హరిఘోషణ-(రా)గుట్టముల
నకిలింతలు, ముఖ-మొదలగు. అటి-తగ్గి.

రా.చం॥ అరువగుమానియై(చెలగి హళిని, లోతునసింధు

రాజ)నై

కొలుచు, జానకీ(వనిత కృష్ణమృగేక్షణ పర్ణశాల)యం

దురుపరివేదనం(బరగ కొంటరినుండగ బల్మి గొంచు)దా

వరగను నామో(జనియె సంతసమందుచు స్వాంతమందు)నన్

భా.గీ॥ చెలగి హళిని లోతున, సింధురాజ,

వనిత కృష్ణ మృగేక్షణ పర్ణశాల

బరగ నొంటరినుండగ బల్మిగొంచు

జనియె సంతనమం దుచు స్వాంతమందు॥

73

టీక. సింధురాజు-(భా)నైంధవుడు, లోతుచసింధురాజునై-
(రా)లోతున సముద్రమునుఁ బోలినవాడై, కృష్ణ - (భా)
ద్రౌపది మృగేక్షుణ-లేడివంటి కన్నులుగలది, కృష్ణమృగేక్షుణ
(రా) కృష్ణమృగమువంటి కన్నులుగలది. హాళి - ఆనందము,
శ్రేయసు-అతిశయించుచు.

రా.సీ॥ కవిసిహారియు జటాయువు (భంగపడె; నేగ

వడిని నా పరమఖలుఁడు) దనుజుఁడ

వనిజ నుంచె నశోకవనములోపల (క్షోణి

తలనాథజలు రాజకులతలకుల)

బలఁ గానకడకున వచ్చి రా) సరణి నె

మకుచునుఁ దమహితమణివలఁతి జ)

టాయువుఁ గని రయ్యెడ ఖగరాజ (ముహిత

మునుఁ బొంది మనముల ముదము గనిరి)

గీ॥ దహనకార్యంబు నేసి రతంకు సమయఁ

జదిపి దైత్యుఁ గబంధుని శబరిఁ బోవ

ఋష్యమూకాద్రికేగి సుగ్రీవుఁడెలియ

సల్పు డంచు హితంబు నాశబరి నుడివె॥

74

భా.గీ॥ భంగపడె నేగవడిని నాపరమఖలుఁడు;

క్షోణితలనాథజలు రాజకులతలకు ల

రణి నెమకుచునుఁ దమహితమణి వలఁతి జ

ముహితమునుఁ బొంది మనముల ముదము గనిరి॥ 74

టీక. (భా) అరణి-మధించి నిక్కుఁ బుట్టించెడు కొయ్య.
నెమకుచు-నెదకుచు, వలతి-నేర్పరి.

రా.చం॥ మనముల నెన్నుచున్ (మిగుల మాశ్యచరిత్రులు
 మేటిమత్స్య)లో
 చననుడి, గోతికాఁ (పురము సద్రుచిఁ జేరిరి మోదమంది;) తా
 ము నయముగా వదిన్ (మఱువఁబోక హితంబును మాఱు
 రూపు) లం
 తనుఁ బడి వంతఁ, జా(లభృతిఁ జాల్మి ధరించిరి లగ్గు మిం చఁ)
 గన్ 75

భా.గీ॥ మిగుల మాశ్యచరిత్రులు మేటిమత్స్య
 పురము సద్రుచిఁజేరిరి మోదమంది,
 మఱువఁబోక హితంబును మాఱురూపు
 ల ధృతిఁ జాల్మి ధరించిరి లగ్గు మించ॥ 75

టీక. రా. కోతికాఁపురము - ఋశ్యమూకాద్రి, మాఱు
 రూపు లంతనుఁబడి వంతన్-అంతట దుఃఖముచే కళావిహీ
 నులై, లగ్గు-శ్రేయము. మత్స్యలోచననుడి - శబరిమాటలు,
 వంత-దుఃఖము.

రా.సీ॥ (క్షోణినాథసుతులు సోమముఖులు విరా)
 జిల్లుపంపఁ గనిరి; తీతిజమగఁడు
 త్మాజకొఱు రాల్పఁ గన్నీటిచుక్కదా
 (ఁబు; నెఱిఁ దద్వనజవదననుఁ గృష్ణ)
 వేణి వెదకుచు, హా(విమలపల్లవపద
 భ్రమరాక్షి యజ్ఞాత) పాళినుంట?
 హాసతి నాకిప్పు డయ్యెను దినమొక
 (వత్సరమ్ము; కొలిచి కుత్సహించి)

గీ॥ తొల్లి దాసీజనము నిన్నతులితముగ ని
పుడు వనట నొందితె యని రాము డనుచుండె;
బలమునకుఁ బట్టుకొమ్మల వారి వారి
పంపెఁ దనుఁ జంప నని భయపడె రవిజుఁడు॥ 76

భా.ఆ॥ ధోనినాథసుతులు సోమముఖులు విరా
టు, నెఱిఁ దద్వనజవదననుఁ గృష్ణ
విమలపల్లవపద భ్రమరాక్షి, యజ్ఞాత
వత్సరమ్ము కొలిచి రుత్సహించి॥ 76

టీక. (రా) పంపన్-పంపానరోవరమును, కృష్ణవేణిన్-
నల్లనిజడగలదానిని, అజ్ఞాతపాళిన్ - తెలియబడనిచోటునందు
(భా) తద్వనజవదనను - అతని భార్యను (సుధేష్ణను) కృష్ణ-
ద్రాపది. దాటు-గుంపు, వనట-దుఃఖము.

రా.సీ॥ వారి మారుతి దెచ్చె బాన సల్పిరి రామ
తరణిజ లొకరి కొకరునుఁ దోడు

నీడలైమన; ధరిణీజ గొంపోబడు

చున్ ధరవైచిన సొమ్ము రాఘ
వుఁడు గాంచె; సూర్యసుతుఁడు సెప్పె దన్నుఁ బు
రమునుండి తొలి యగ్రిజుఁడు నైంది
(ఘనసింహబలుఁడు వైకొనుటచు స్వరమణిఁ
బావని, విని దాక బలిమితో)డ

గీ॥ రఘువరుఁడు దుంకుభిక శేబరంబు గోట
మీట; నతతాశ్శడచె; జెట్టచాటుచుండి
(గొనబుగను వారి వీరుఁడు బనివడినయ
విరహితుఁడగు వానినిఁ జదిపెన్) శరమున॥ 77

భా.కం॥ ఘనసింహబలుఁడు పైకొను

టను స్వరమణిఁ, బావని వినిడాక బలిమితో

గొనబుగను వాలి పీరుఁడు

బనివశి నయవిరహితుఁడగు వానినిఁ జదిపె॥ 77

టీక. ఐంద్రి-(రా) వాలి, సింహబలుఁడు-(రా) సింహము
వంటిబలముగలవాఁడు (భా) కీచకుఁడు, పావని - (రా) పావన
మైనదానిని, (రా) భీముడు, వాలి. (భా) విజృంభించి, సత
తాల్లను-ఏడుతాటిచెట్లను, పైకొనుట-(రా) కనియుట (భా)
యత్నించుట. తఁణిజడు-సూర్యుని కుమాడుడగు సుగ్రీవుడు,
మనన్-ఉండునట్లు, డాక-శౌర్యము, హనుమ-హనుమంతుడు.

రా.సి॥ అంగదు యువరాజు నవనీపు సుగ్రీవు

గిష్టింధకుం జేసె ఖీతిజమగఁడు

(నతబలుఁడు సుయోధనుఁడు, దాయ లసమాన

చరిత వెలఁది యుండు క్షాతలంబు)

వెదకింపఁగా గోరి వేచి వగర్తువం

తమకుఁ బ్రకు మహీధరచరులనుఁ

(గోవిదస్తుతులను గురు భీష్మమాఖులను

రయము గూడఁగను నరసి కనుఁగొనిఁ)

గీ॥ రండుచుచు బంపెఁ; గొని యుంగరింబు దక్షి

ణమున కంగదాదులతో హనుమ యరిగి మ

హేంద్రగిరి నుండు సంపాతిహితమాన నభ

మునకెగిరె గగుడుని బోలి వనధి దాట॥ 78

భా.గీ॥ నతబలుఁడు సుయోధనుఁడు దాయ లసమాన

చరిత వెలఁది యుండు క్షాతలంబుఁ

గోవిదస్త్రతులను గురుభీష్మముఖులను

రయము గూడఁగను నరసి కనుఁగొని॥

78

టీక. సుయోధనుఁడు. (రా) మంచియోధుఁడు (భా) దుర్యోధనుఁడు—(రా) దాయ—రావణుఁడు, అసమానచరిత-ఒప్పుచున్న చరిత్రగలది (సీత) (భా) దాములు—పాండవులు, అసమానచరిత-సమానములేని చరిత్రగలది (క్రౌ)పది) గురుభీష్మముఖులను—(రా) ఎక్కువ భయంకరములగు ముఖములుగలవారిని, (భా) ద్రోణుఁడు భీష్ముఁడు మొదలగువారిని.

రా సీ॥ శోధించి మైనాకు, సురస సింహిక టుంచి,

లంకనుఁ బరిమార్చి లంకజొచ్చి

కన్నీరు మున్నీరుగా నేళ్చు త్రొక్కిజనుఁ

గని, దశముఖుని జం కెనలను విని,

రాముక్షేపము దెల్పి, రమణిశాసని యుంగ

రము రత్నమంది, వనముపెకల్చి,

వనపాలకులదోలి, వక్త్రినాసానులఁ

జదుప రావణుఁ డగ్గి జంబుమాలి

గీ॥ గురు(భుజబలముగల్గెడి యురుఖలు, జడు

పెఱుఁగని వలతిం, దులువను, హితు, సుశ) (స్త్ర)

మ(ర్ణజితరిపుఁ, బనుపఁగ మహితగజహ

యిరక్షధటులతోడఁ గదలె నతఁడు వే)గ॥

79

భా.కం॥ భుజబలముగల్గెడి యురుఖ

లు, జడుపెఱుఁగని వలతిం, దులువను హితు, సుశ

ర్ణ, జితరిపుఁ; బనుపఁగ, మహిత

గజహయ రక్షధటులతోడఁ గదలె : తఁడు వే॥

79

టీక. (రా) సుశస్త్ర - మంచి శస్త్రములయొక్క, మర్మ-
మర్మమువలన, జిత-గెలువబడిన, రిపున్-శత్రువులుగలవానిని,
మున్నీరు-సముద్రము, మహిత-ఎక్కువగు.

రా. చం॥ తమ (బలమొప్పనైనవికులు దత్తులు దానుఁ గడంగఁ
బోయి, కొం

చు మమతఁ గోల లాకపినిఁ జూచిరి; మరకటచేష్ట రాలభా
గుమి(పులఁ పట్ట నవ్వి రటు గ్రొవ్వి లలిన్; విడిపించి రంత భీ
మముఖులు వే)ల్పుగొంగలు నమందగతిం దమ తేజ పగ
ములే॥ 80

భా.కం॥ బలమొప్పనైనవికులు ద

త్తులు దానుఁ గడంగఁ బోయి, కొంచు మమత గో

పులఁ పట్ట నవ్విరిటుఁ గ్రొ

వ్విలలిన్, విడిపించిరంత భీమముఖులు వే॥ 80

టీక. (రా) కోలలు-భాణములను, నవ్విరటు-అటులనగిరి

(భా) అవ్విరటు-ఆ విరాటరాజును, భీమముఖులు-(రా) భయం

కరములగు ముఖములుగలవారు (భా) భీముడు మొదలగు

వారు, వేల్పుగొంగలు-రాక్షసులు, తేజ-గుట్టపు. రాలభారు-

రాళ్లసమూహము, ఉరుశిల-గొప్పరాతిని.

రా. చం॥ ఉత్తీకె గప్రద్రుక్షన్ (హసనయుక్తుడైన కొనె నా
లసద్బ్ర)లుం

దురుశిల వారిఁదో(లుడు, సుయోధనదృష్టుడు లోచు

చుత్త)రం

బులువుగ బంట్లబా(డుఁ గడు నొప్పచుఁ గూడి పరుం గలం

భీ)యి

చెప్పిరిశునిఁ జంపి తా(మురిసె శ్రీని మరుద్వరపుత్రుఁ డం

త)టన్ || 81

భా.గీ॥ హసనయుక్తుఁడనై కొనె నాల సద్భ

లుఁడు సుయోధనదుష్టుఁడు; లోచు చుత్త

రుఁ గడునొప్పుచుఁ గూడి పరుం గలంచి

మురిసె శ్రీని మరుద్వరపుత్రుఁ డంత॥

81

టీక. (రా) ఆ, లసద్భలుఁడు - మంచిబలముగలవాఁడు

(భా) ఆలన్-ఆవులను, సద్భలుఁడు, సుయోధనదుష్టుడు-(భా)

దుర్యోధనుడను దుష్టుడు (రా) మంచియోధుడగు దుష్టుఁడు,

ఉత్తరున్ (భా) ఉత్తరుని (రా) మరుత్-వాయుదేవుని, వరపు

త్రుఁడు, హనుమంతుడు (భా) మరుత్-దేవతల, వర-రాజు

(ఇంద్రుని) పుత్రుడు, (అర్జునుఁడు)

రా.సీ॥ దశకంతుఁ డల్లె; నా(తతబలాఘ్నఁడయిన

తగునేర్పరి యభిమానమునఁ బోయి

యమ్ము లతుండు నేయ, విటపి హనును ధ

(స్వఁగు గ్రహించెడు; దృతి నుత్తరమును)

వాని కీచ్చె; నసుర(వరసుయోధనకృతి

వాండుసమాఖ్యుని)బావని శర

ముల నొంచి మించె; సల్లలితదైర్యము దిలి

(కొమరు లొందిరి; తనుతమ బలముల)

గీ॥ కొలఁదిఁబోర, వాయుజుఁడు వారలను నొంచి

నేలఁగలిపె నక్షుకుమారుని; దనుజశతి

యంప హనుమంతుఁ ట్టెవనంచు నింద్ర)

జిత్తు కత్తి చూయుచు నేగె నేతొడ॥

82

భా.ఆ॥ తతబలాధ్యుడయిన తగునేర్పరి యభిమ
న్యఁడు గ్రహించెను ధృతి నుత్తర; మును
వరసుయోధనకృతి పాండుసమాఖ్యుని
కొమరు లొందిరి తమతమ బలముల॥

82

టీక. ధృతి-(రా) ధైర్యముతో (భా) ప్రీతితో, ఉత్తర
మును-(రా) జవాబు, (భా) ఉత్తర-ఉత్తరయను విరాటరాజ
పుత్రుని, మును-ముందుగా, అసురవరసుయోధనకృతి-రాక్ష
సులలో మంచియోధుడగుదిట్ట (అక్షశూమారుఁడు) పాండుసమా
ఖ్యుని-(రా) తెల్లనికీర్తిగలవానిని. (భా) పాండుడను పేరుగలరాజు
యొక్క, బలముల-(రా) శక్తుల (భా) సైన్యముల, విటపి-చెట్టు.
రా.సీ॥ ఘోరుఁ డాతం డిట్లు తోరపుధృతి నేగి

దుర్యోధనసుజిహ్వు ధూర్తరిపు మ
దుత్సుతు డాసె; దీకుల నేయుటకు దైత్యు
(లు వెన గైకొనిరి; హరి విజయఁడు.సు)
కృతి కలగుండు వారిఁ బఱచె; బఱచె సే
నలు; మరలెన్ను మేఘనాదుఁ డుగ్ర
యోధనుండు మొనల; నొప్పుచుఁ డా బద్ధ
జాస్త్రము వైచెను హనుమఁడ

గీ॥ బావని యజమంత్రప్రభావమున నిలిచె;
నతని బంధించె దనుజాధిపాగ్రనంద
నుండు రోషాశణిత(నయనుఁడు; సనియెను
గన గురువిభుని) బండ్రికంతుని హనుమఁడు॥

83

భా.ఆ॥ తోరపు ధృతి నేగి దుర్యోధన సుజిహ్వు
లు వెనఁ గైకొనిరి హరి విజయఁడు సు

యోధనుండు మొనలఁ; నొప్పుచుఁ దాఁ బద్మ

నయనుఁడు సనియెను గనఁ గురువిభుని॥

83

టీక. దుర్యోధనసుజిష్టు (రా) యోధుల కలవికానివారిని
జయించువానిని (భా) దుర్యోధనాద్భుతులు, హరి-(రా) కోతి,
(భా) కృష్ణుని, విజయుఁడు-(రా) జయశీలుఁడు (భా) అర్జునుఁడు-
పద్మనయనుఁడు-(భా) కృష్ణుడు, గురువిభుని-(రా) గొప్పప్రభుని,
కురువిభుని (భా) ధృతరాష్ట్రుని, ధృతి-(రా) ధైర్యము, (భా)
ప్రీతి, తోరపు-అందమగు, తీరుల-బాణములను, పఱచె-పరు
వెత్తెను, అజ-బ్రహ్మ.

రా.శా॥ (ఆసీరుండు సభన్ ధృతి)స్ఫురణ దై త్యాశీప్రభుం

గాంచె;నా

పై (వావి గని చెప్పె నెట్టి పనికై వచ్చెన్) దనుం దెల్పె నా
(హా విఖ్యాతుఁడ పంచును)ర్విజయ నీవర్హింపవే యంచునుం
దా (వేవేగను మీఱి పల్కె విరివౌ తాల్మిన్) గడున్

గూఢచున్

84

భా.శం॥ ఆసీరుండు సభన్ ధృతి

వావిం గని చెప్పె నెట్టి పనికై వచ్చెన్

హా విఖ్యాతుఁడ పంచును

వేవేగను మీఱి పల్కె విరివౌ తాల్మిన్॥

84

టీక. స్ఫురణ-ప్రకాశించువాడు.

రా.ఆ॥ (మీఱి పలికెవెండి మిగులశూరుఁడగు ను

యోధనవిభుఁజూచి యుదుట తో)డఁ

(బోరు వినవొ నష్టము మఱి యూరయఁగచుఁ

బొందు లాభ మంచుఁ బుడమిగో)న్॥

85

భా.కం॥ విరాటిపలిక నెండి మిగుల

శూరుడగు సుయోధనవిభుఁజూచి యుదుఁడోఁ
బోతు వినవొ నష్టము మఱి

యూరయఁగనుఁ బొందు లాభ మంచుఁ బుడమిలో॥85

టీక. సుయోధన విభు. (రా) మంచియోధులకు ప్రభున్
(రావణుని) (భా) దుర్యోధనుని.

చా.సీ॥ నిక్కంబు నామాట (నక్కయెక్కడ మఱి

నాకమెక్కడ, వారి)జాక్షు డవని

జావరుండు; బలుండు; కావలవదవని

(పాలు; నెమ్మి నొసఁగు పాడి దలఁచి
(యటులఁ గానియెడలఁ బటిమఁ దోషియయి దూ)

బ నినుగూల్చును రామభక్తు; డతని
యనజ డట్టిక; వార లగులను నించు శూ

(గు; లయిన నిడు, నీవు పొలియబోవు)

గీ॥ వనధి నిన్న ముంచిన వాలి దునిమె రామ

విభుకు; నిన్న వంచిన కార్తవీర్యుని మడి

విన పరశురాముఁ గెల్చె; నీవఁగ నెఁత?

లీల గుడి మ్రుంగువానికి లింగమెంత?॥

86

భా.అ॥ నక్కయెక్కడ మఱి నాకమెక్కడ వారి

పాలు నెమ్మి నొసఁగు పాడి దలఁచి,

యటులఁ గానియెడలఁ బటిమ, దోషి,! యయిదూ

రులయిన నిడు నీవు పొలియబోవు॥

86

టీక. (రా) దోషియయి-సంతోషముతోగూడినవాడయి,

(భా) దోషి-దోషముయుఁడా, అయిదూకులు - (భా) అయిదు

(గామములను, నాకము-స్వర్గము, దూబ-అఫముడవగు.

రా.చం॥ అన(విని యుత్తరం బొసఁగె నాచెన టిట్లని, వెట్టి,
యేనుఁ జే

సినపనిచే) సిరిన్, విడువ సీతను సున్నము వానిఁజేతు వీ
కను ,(వనఁబొంది వాడియునుఁ గానను హీనతఁ జిక్కియున్
రణం

బొనరుచుటా?) బలే! యుడుతయూపుల కెందును ప్రమాఁకు
లూఁగునే॥ 87

భా.కం॥ విని యుత్తరం బొసఁగె నా
జెనటిట్లని, వెట్టి, యేనుఁ జేసినపనిచే
వనఁబొంది వాడియునుఁ గా
నను హీనతఁ జిక్కియున్ రణం బొనరుచుటా॥ 87

టీక. చెనటి-(రా) రావణుఁడు-(భా) దుర్యోధనుఁడు.

రా.గీ॥ (అలుకగ నె భీముఁ డనియెడు, తెలియు మెదచు
భయపడచు దదీయములగు పల్కులకునుఁ
బేదకినుక యీయిలలోనఁ బెదవులకును
రహినిఁ జెఱుపె హరీ)నొంతు రాము గీము॥ 88 ~

భా.కం॥ అలుక గన భీముఁ డనియెడు,
తెలియు మెదచు భయపడచు దదీయములగు ప
ల్కులకునుఁ, బేదకినుక యీ
యిలలోనఁ పెదవులకును రహినిఁ జెఱుపె హరీ॥ 88

టీక. భీముఁడు-(రా) భయంకరుఁడు, హరీ - (రా) కపి,
(భా) కృష్ణుఁడా.

రా.చం॥ అన విని పల్కె నాహరియు హ్రాదినిసన్దులఁ గట్టెవం
కఁ దీ

ర్పునుపొయి, యోర్పుకొమ్మసుర, తోడిని వంగుట చిల్లి
వెంకు నో

పునె(జనదూఁ, పుల్లల నె పోవును బుట్టిననాటిబుద్ధి భూ
మి, కొసఁగవా)నుహీనుతను, మేలుదలంపకు కీడు నెన్న కే॥ 89

భా.కం॥ విని పల్కె నాహరియు హా)

దినిసన్దులఁ, గట్టెవంక దీర్పును పొయి యో
జనదూర, పుల్లల నె పో

వును బుట్టిననాటిబుద్ధి, భూమి నొసఁగవా? 89

టీక. హరి-(రా)కోతి (హనుమంతును) (భా) కృష్ణుఁడు.

రా.చం॥ అనియును వెండి నా(ప్రభుని నారసి యీగతి పల్కెఁ,
శాక)మే

మనరుచి నుండినన్ (గుణము గాఢ్యామె తెడ్డవకుం?

గడంక)మేఁ

గనలకు పెల్లుగా (నడవిఁ గాచిన వెన్నెల యయ్యె నాదు) క్షే

మనయయుతంబులౌ (నుమలు, మంజులయు క్తమునుం

దలంపు)మా॥ 90

భా.గీ॥ ప్రభుని నారసి యీగతి పల్కెఁ, శాక

గుణము గాఢ్యామె తెడ్డవకుం? గడంక

నడవి గాచిన వెన్నెల యయ్యెనాదు

నుమలు, మంజులయు క్తమునుం దలంపు॥

90

టీక ప్రభుని-(రా) రావణుని. (భా) వృతరాష్ట్రుని.

రా.గీ॥ (కటకట జనించెఁ జెడుతటి విటపిఁ గడు
కుక్క-మూతిపిందె లనఁగఁ గూకటులును
మూల లెనసి యక్కట వంశము సమయుటకు
ను ఖలమతి వొడమెన్) నాదునుడుల వినుము॥ 91

భా.కం॥ కటకట జనించెఁ జెడుతటి
విటపిఁ గడు కుక్క-మూతి పిందెలనఁగఁ గూ
కటులును మూల లెనసి య
క్కట వంశము సమయుటకును ఖలమతి వొడమెన్॥91

టీక. ఖలమతి - (రా) దుష్టమగుబుద్ధి, (భా) దుష్టబుద్ధి
యగు దుర్యోధనుఁడు.

రా.ఆ॥ (నేత, విడుము కుమతిని, విను సీతాజన
నంబు లంకచేటునకె సుమీ) సు
(నీతి వదల కిమ్ము నియతిచేతఁ, దగదు
నీకు మారుచెడుపని ధరలో)న॥ 92

రా.కం॥ నేత, విడుముకుమతిని, విను
సీతాజననంబు లంకచేటునకె సుమీ,
నీతి వదల కిమ్ము నియతి
చేతఁ, దగదు నీ కుమారు చెడుపని ధరలో॥ 92

టీక. కుమతి-(రా)దుష్టబుద్ధి, (భా) దుష్టబుద్ధియగు దుర్యో
ధనుని, నీకుమారు చెడుపని - (రా) నీకుకుమారు-మన్నధుని,
చెడుపని, (భా) నీ, కుమారు-పుత్రుని చెడుపని-సీతాజననంబు
లంక చేటునకే (భా) సామెత. అనఁగా దుర్యోధనుని జన్మము
నీవంశనాశనమునకేయని ధ్వని, నేత-ప్రభూ.

రా.సి॥ (అన సుయోధనఖలుఁ డలుకఁ దాడితభోగి
వలెను బుస్సని, వెన బంట్ల నంపి)
నిలు వంటయింటికుందెలు వయి తని, తొక
కగ్ని నంటింపించి, యనిపేదిప్ప;
స్వసఖజ వహ్ని గాల్పకయుండె, లంకఁ బా
వని గాల్చె, మంటార్చుకొనె, దనుజులు
(పట్టఁబోవఁగ హరి వారి వారింబి, గ
ర్జనముచే దనరి, విరాడ్గతిఁ జనె)

గీ॥ నంగదామల వద్దకు నబ్ధిదాటి,
వారిఁ గలిసి యరిగిఁ రామభద్రుకడకు
గంటి సీత మన్నాత లంక నని పలికి
పూస గ్రుచ్చినగతి సర్వము న్నుడివెను॥ 93

భా.ఆ॥ అన సుయోధనఖలుఁ డలుకఁ దాడితభోగి
వలెను బుస్సని వెన బంట్ల నంపి,
పట్టఁబోవఁగ హరి వారి వారింబి గ
ర్జనముచే దనరి విరాడ్గతిఁ, జనె॥ 93

టీక. సుయోధనఖలుఁడు-(రా)రావణుఁడు, (భా) దుర్యో
ధనుఁడు, హరి-(రా) హనుమంతుఁడు, (భా)కృష్ణుఁడు, విరాడ్గతి,
(రా) పక్షివలెను, (భా)విరాడ్రూపముచే, తాడిత-కొట్టబడిన,
భోగి-పాము.

రా.సి॥ దుఃఖకృత పదహతులఁబూచి నీపైనిఁ
జదుపూలె తెల్పుశుభము, తలపువు
వాడకుండు మనుచుఁ బలికిరిననె, రాఘ
వుఁడు కీశసేనతోఁ గడలి దాసె,

నచట లంకను రాముఁ డని దిరుడ నె విధి

వణుఁడు, వెండియును రావణు నకుంభ

(కర్ణుఁ గాంచెను, దినకాంతసంతతిసుకృ

తిభవమూలమును యుధిష్ఠిరు ధృతిఁ]

గీ॥ [జేరు పోనడవకు టీతిఁజెలువుగ శుభ

మగు నని పలుక వినడయ్యె నరఁడు,] వినక

తిన్నయింటివాసంబుల నెన్నదో ప

యోముఖవిషకుంభమ యని యుటికి తన్నె॥

94

భా.ఆ॥ కర్ణుఁ గాంచెను దినకాంతసంతతిసుకృ

తిభవమూలమును యుధిష్ఠిరు ధృతిఁ

జేరు, పోనడవకు టీతిఁ జెలువుగ శుభ

మగునని పలుక వినడయ్యె నరఁడు॥

94

టీక. దూఱకృత...పూతె - (రా) ఆశోకవృక్ష మేకాల
మందైనను స్త్రీల కాలితాఁపుచేఁ బుష్పించునని కవిసమ
యము. (రా) దినకాంత-సూర్యుని, సంతతి - వంశములోని,
సుకృతి-గుంచిపనుల జేసినవాని (రాముని) భవమూలమును-
జన్మమర్మము [అనగా విష్ణుఁడు రాముఁడయి రావణుని
కొఱకే యవతరించె ననుట) (భా) దినకాంత - సూర్యుని,
సంతతి-కుమారుఁడగు (కర్ణుఁడు) సుకృతి, భవమూలము-జన్మ
మర్మము. (కర్ణుఁడు కుంతీసుతుఁడనుట) యుధిష్ఠిరు-రాముని
(రాముఁడు యుద్ధనుండు స్థిరుఁడని చెప్పెను గనుక యుధిష్ఠిరు
శబ్దము రామునకే యవ్యయము) కీశ - కపుఁడు, కడలి-
సముద్రము.

రా.సి॥ వచ్చి రాముశరణు జొచ్చె విభీషణుం;
 డతని దాశరథి లంకాధిపతిగ
 నలుపుదు ననె; వార్ధి యలరి మిన్నందె ఖ
 లుడు సచ్చునని; రాఘవుఁ డదధి తన
 కడ్డుపడెనని; సాయక మేయఁబూనఁ, గ
 న్పడి సముద్రుఁడు సెప్ప నలునివలన
 సింధుఁ గట్టెను; లంకఁ జేరె నంగదు సంది

గీ॥ (నెఱి నటులసంది చెడుటయు హరి యరిగ ని
 యొక్తుపాలికంతట సునయోత్కరములు
 తననుడులు, జవాబరిపట్టెదను మొదలిడు
 ట యఖలము పలికెన్) బెల్లు నయముగ విని॥ 95
 భా.కం॥ నెఱినటుల సందిచెడుటయు

హరియరిగ నియొక్తుపాలికంతట సునయో
 త్కరములు తననుడులు జవా
 బరి పట్టెదను మొదలిడుట యఖలముపలికెన్॥ 95

టీక. హరి-(రా) హనుమంతుఁడు (భా)కృష్ణుఁడు. నియొక్తు
 పాలికె-(రా)రామునికడకు. (భా)ధర్మరాజుకడకు. అరి-శత్రువు
 తనున్-తన్ను, పట్టి మొదలిడుట, సాయకము-బాణము.
 రా.సి॥ లీల "వినాశకాలే విపరీతబు

ద్ధి" యనుచు దాశరథి యను నీలు
 (వరబలయుతు నాహవకృతి ధృష్ట్యద్యమ్న
 వీరుని నిజసైన్యభుని జేసి,
 కొంకక వానరు ల్లింక కెగబడ న

సురధవాజ్ఞనుఁ బ్రహస్తుండు మెండు
(దండియగు యుధిష్ఠిరుండు; భీష్ముండు దా
నురవడి నడపించె గురుబలంబు)

గీ॥ దనుజసేన; నదియు వాలితనయ గవయ
శరభకేసరినుగ్రీవజాంబవన్న
లగజమైందసుషేగానీలద్వివిదశ
తబలివాయుజముఘ్యులఁ దారసిల్లె॥ 96

భా.ఆ॥ నరబలయుతు నాహవకృతి ధృష్టద్యుమ్ను
వీరుని నిజసైన్యవిభునిఁ జేసె
దండియగు యుధిష్ఠిరుండు; భీష్ముండు దా
నురవడి నడపించెఁ గురుబలంబు॥ 96

టీక. (రా) ధృష్ట-దిట్టమైన ద్యుమ్నుని-సత్త్వముగలవా
నిని, యుధిష్ఠిరుండు (రా) యుద్ధమందుస్థిరమగువాఁడు; భీష్ముండు-
ఘోరమగువాఁడు; గురుబలంబు - గొప్పసేన, (భా) గురుబ
లంబు-కౌరవసేన, ఆహవకృతి - యుద్ధమందునేర్పరి, ఉరవడి-
శౌర్యముతో.

రా.ఉ॥ చూపరి రాము డద్ (రిపులఁ జూచెను జిష్ణుండు శ్రీని;
బంధు)ర

శ్రీపతి దుష్టతా (జనులఁ జివ్వెను నెంతయుఁ జంకమాన) డం
చా పరముం గనెన్ (హరియు; నాదటఁ బల్కెను హఠి
గీత)ముల్

ద్రోపడి క్రోతులున్; (నరవరుండునుఁ బూనె రణంబుఁ
జేయఁ)గన్॥ 97

భా.గీ॥ రిపులఁ జూచెను జిహ్వఁడు శ్రీని; బంధు
జనులఁ జివ్వను నెంతయుఁ జంపమాన,
హరియు నాదటఁ బలెఁగను హాళి గీత;
నరవరుండును, బూనె రణంబుఁ జేయ॥

97

టీక. జిహ్వఁడు - (రా) దేవేంద్రుఁడు (భా) అర్జునుఁడు,
హరి - (రా) దేవేంద్రుఁడు (భా) కృష్ణుఁడు, గీతముల్ - (రా) పాట
లను (యుద్ధమునకు ముందుత్సాహముచేత) గీత - (భా) భగవ
ద్గీత, నరవరుండు - (రా) రాముఁడు (భా) అర్జునుఁడు, చూపరి -
అందగాఁడు, చివ్వ - యుద్ధము, అదట - ప్రేమ ప్రోవడి - ఒకరిచే
నొకరు ప్రోయబడుచు.

రా.సి॥ రవిజండు కపులతోఁ జెవియొగ్గి వినుఁడు నా
ది శిలాక్షరము విరోధిబలమునకు
వెన్నఁజూపకుడు చూపిన యమాలయమున
కతిఘ లయ్యెద రనె; ననఁగ వారు
కాసువీసముగాకు శ్రవ్యాదలు, చిదిని
పెట్టెను చిచ్చట పిడుగులమయి
రాయి గ్రుద్దెదము వారలలలనుఁ దన్నె
దమని గంతులిడి ఉత్సాహమునడు;

గీ॥ (ఘనగతిని దక్షిణోత్తరవనధు లలుక
గొనుచుఁ బెనగుభాతినిఁ గడుగొల్బిన నిరు
మొనలు గవిసి చేసెను యుద్ధమునఁ బదహతు
ల కీతియును వడఁకన్,) బోరలఘువు నయ్యె॥ 98

భా.క॥ ఘనగతిని దక్షిణోత్తర
వనధు లలుక గొనుచుఁ బెనఁగుభాతినిఁ గడుగొ

బుచ్చిన నిరు మొనలు గవిసి చే

సెను యుద్ధమునుఁ బదహతుల క్షీణియును వడఁకన్॥98

టీక. ఉత్సాహమునను - వీరరసముతో, క్రవ్యాదులు -
తాక్షసులు, గొబ్బిన-త్వరగా, మొనలు-సైన్యములు.

రా.గీ॥ (ధర బయలు నిండు టంకృతులరొద నడఁగు
హంకృతుల్, చలంబు నెనయు యోధరథహ
యగజచయముఁ గప్పురజంబు, నతిశితవిశి

ఖములతతి, చెలఁగెన్) భయంకరముగఁ గన॥ 99

భా.కం॥ ధర బయలు నిండు టంకృతు

లరొద నడఁగు హంకృతుల్, చలంబు నెనయు యో
ధరథహయగజచయముఁ గ

ప్పురజంబు, నతిశితవిశిఖములతతి చెలఁగెన్॥ 99

టీక. భయంకరముగఁ - భయానకరసముగాఁ, బయలు-
ఆకాశము, చలము - పట్టుదల, ఎనయు - కూడు, చయము-
గుంపు, రజము-దుమ్ము, విశిఖములతతి-బాణసమూహము.

రా.గీ॥ (చెడఁ గరులు, గూలఁ దేరులు, పడిరి భటులు,

నమసె భూరివాజులు, పెలుచన్ వడిఁ జనె

ర క్తనదులునుం గడు భాసురగతి శిరము

లెగసె నభమునకున్,) జగుప్పగనని మన॥ 100

భా.కం॥ చెడఁ గరులు గూలఁ దేరులు,

పడిరి భటులు, నమసె భూరివాజులు, పెలుచన్

వడిఁజనె ర క్తనదులునుం,

గడు భాసురగతి శిరము లెగసె నభమునకున్॥ 100

టీక. జగుప్పగన్ - భీభత్సరసముతో, వాజులు-గుఱ్ఱములు.

రా.గీ॥ (దురపుభువి, రక్తమే జలము, కరము శవము
 లె లహరిఁ జను కట్టెలు, మెడదే) కెలియగు
 (నురు, గెనుకలె చేపలు, పాలె బురద, కచమె
 నాచుగఁ, బొలుపుం గనె నదినాన్) మఱియును॥ 101

భా.కం॥ దురపుభువి, రక్తమే జలము
 కరము శవములె లహరిఁ జను కట్టెలు, మెడదే
 నురు, గెనుకలె చేపలు, పాలె
 బురద, కచమెనాచుగఁ, బొలుపుం గనె నదినాన్॥101

టీక. రెంటికి లహరిన్-ప్రవాహమందు, పాల-మాంసము
 కచమా-వెండుకలా, దురపుభువి-యాద్యభూమి.

రా.గీ॥ (అని విజయరత్నకై హరుల నడపి పురు
 షోత్తమాఁడు చెలంగె, బెనఁగి రొప్పి నరవ
 రుఁడు రణకృతిపావని దసరుహులు మిగులు
 ద్రుపదమాఘ్యులునన్) లక్ష్మణకృత్యభుబలాఁడు॥ 102

భా.కం॥ అని విజయరత్నకై హరు
 ల నడపి పురుషోత్తమాఁడు చెలంగె, బెనఁగి రొ
 ప్పి నరవరుఁడు రణకృతి పా
 వని ద్రుపదహులు మిగులు ద్రుపదమాఘ్యులునన్॥ 102

టీక. అనిన్-యుద్ధమందు, విజయరత్నకై (రా) జయ
 మాను సంపాదించునిమిత్తమే (భా) అర్జునుని రత్నకొఱకు,
 హరుల-(రా) కపులను (భా) గుఱ్ఱమాలకు, పురుషోత్తముడ-
 (రా) రాముఁడు-(భా) కృష్ణుఁడు, నరవరుఁడు, (రా) రాముడు
 అర్జునుఁడు, రణకృతి-(రెంటికి)రణమందు నేర్పరియగు, పావని-

(రా)హకుమంతకు, (భా)భీముఁడు, ద్రుపదుహాలు-అశ్వినుల,
 కుమారులు (రా) మైందద్వివిదులు (భా) నకులసహదేవులు
 మిగులు-(రా) శేషించిన (భా) హెచ్చయిన ద్రుపదముఖ్యులు
 (రా) ద్రు-వృక్షమును, పద-స్థానముగాఁగలిగిన వారిలో (కపు
 లలో)ముఖ్యులు-శ్రేష్ఠులు (భా) ద్రుపదుఁడు మొదలగువారు.
 రా.చం॥ బిరుదగు నింద్రజిత్ (బలుఁడు భీష్ముఁడు వైరుల
 వాసిరీతి)గా

మురువగుఁటి నా (గళరముల్ నిగుడించుచు గాసిపెట్టి) నం
 గరమున వేడ్కతో (మురియఁగా, హరిచక్రము పూనె,
 జిష్ణు)జి
 ద్వరకృతి దోల నా(కతనఁ దా మరలెన్ వృథగాగ పూనిక)
 యున్॥ 103

భా.గీ॥ బలుఁడు భీష్ముఁడు వైరుల వాసిరీతి
 గళరముల్ నిగుడించుచు గాసిపెట్టి
 మురియఁగా హరి చక్రము పూనె, జిష్ణు
 కతనఁ దా మరలెన్ వృథగాగ పూనిక॥ 103

టీక. భీష్ముడు-(రా) ఘోరుఁడు, నాగళరముల్-పాము
 గాఁగములను, హరిచక్రము-క్రోతులగుంపు, జిష్ణుజిత్-ఇంద్ర
 జిత్తు, (భా) హరి-కృష్ణుడు, చక్రము - సుదర్శనచక్రమును,
 ముగుపు-అదము, గాసి-బాధ, కతన-కారణమున.

రా.సీ॥ తనయునిక-గననీక తమములఁ గప్పి రా
 తునుఁ డట్లు మించ, నగ్రజని శత్రు
 (భీష్మకడు నేగఁ బ్రీతి యుధిష్ఠిరుం)
 దగు లక్ష్మణుఁ, పతని కాజితరిపుఁ

(డధికభక్తి నఱఁగె, నడిగె దాను) విరోధి

పురమును బ్రహ్మాస్త్రము వలనను ద
హింప నాజ్ఞ నిడ, వాఁ డెందు నున్ననఁ జెల్లు
నట్టులైన ననె, రామఁ డంటివి కడు

తే॥ పరిగ్(జయమునొందుగతి, నిజము, రణపు వె

రపు) సునీతి బాహ్య మొక యరతికొఱఁకు

గూల్ప సర్వస్వ, మిఁతఱఁగు వల దెందు

ననుచు (న్యాయబుద్ధి బలక నతఁడు సనియె॥) 104

భా.ఆ॥ భీష్ము కడకు నేగె బ్రీతి యుధిష్ఠిగుం

డధికభక్తి నఱఁగె నడిగె దాను

జయము నొందు గతి, నిజమరణపు వెరపు

న్యాయబుద్ధి బలక నతఁడు సనియె॥

104

టీక యుధిష్ఠిరుండు - (రా)యుద్ధమున స్థిరమగువాఁడు,

ఎఱఁగె ననసఁగించె (రా)నిజము, రణపువెరపు-యుద్ధమా

గ్గము, (భా)నిజ-తనయొక్క మరణపువెరపు-చావునకుదారి,

తెనుము-చీకటి.

రా.చం॥ నవ(రిమ దోప వైరిజననాశముఁ జేయుచు శత్రు

భీష్ము న

(ద్వైపయ శిఖం)డిరౌతు సరి రామని లక్ష్మణుఁ గీశుఁన్

ఘనం

ఋ వ(డి మాణుంగుగా మహిని మోదముఁగోబడ నేసి

యేగె దా

ను విజయుఁడన్) జితేంద్రుఁడును నొంచె ఖగేంద్రుఁడు

పాప తూపులన్॥ 105

భా.కం॥ రమ దోఁప వైరిజననా

శమఁ జేయుచు శత్రుభీష్ము సద్రవరు శిఖం
డి మఱుంగుగా మహిని మో

దముతోఁ బడనేసి యేగెఁ దాను విజయుఁడున్॥ 105

టీక. (రా)శత్రుభీష్ము - శత్రువులకుభయంకరుని, (భా)
శత్రున్-విరోధియగు, భీష్మున్-భీష్ముని (రా) శిఖండి-నెమలి,
రౌతు - వాహనముగాఁ గలవానిః (కుమారస్వామికి) సరి-
(పరాక్రమమందు) తుల్యుని, విజయుఁడు-(రా) జయశీలుఁడు,
జితేంద్రుఁడు-గెలువబడిన యింద్రుఁడు గలవాఁడు (ఇంద్రు
జిత్తు) పాపతూపున్-నాగబాణములను.

రా.సీ॥ అని యయ్యె వెండిఁ, బాపనియు ధూమాత్ము న

కంపనుఁ జంపె, నంగదుఁ డడఁచె మ

హాకాయుఁ, గెడపె బ్రహ్మ నీలుం, డంత

వినఁబోక మందోదరియెడు లక్షు

(గురుఁడు ప్రతినఁ బట్టెఁ బరఁగు యుధిష్ఠిరు)

శ్రీరాఘవునిఁ జంపి సీతఁ జెట్టె

(బట్టె, గుట్ట కొకఁడు చెట్టున కొకఁ డైరి

పరులు నారయ నడుప గురుసేన)

గీ॥ దనుజబలము నాతఁడు, మించె హనుమ నీలు,

శక్తి లక్ష్మణు నొంప దాశరథి దోలె,

నిద్ర లేవఁగఁ బలికయు నీతుల ఘట

(కన్దుడు వెడలె దృఢిగనుఁ గలఁకి) వెన॥

106

భా.ఆ॥ గురుఁడు ప్రతినఁ బట్టెఁ బరఁగు యుధిష్ఠిరుఁ

బట్టె, గుట్ట కొకఁడు చెట్టున కొక

జైరి పరులు నారయి నడుపఁ గురుసేన;

కన్దుడు వెడలె ధృతిగనుఁ గలనికి॥

106

టీక. అక్షుగురుఁడు-(రా)అక్షకుమారుఁడొనఁడ్రీ (రావణుఁడు)
(భా) గురుఁడు-(దోణుఁడు, యుధిష్ఠిరు (రా) యుద్ధమండు స్థిర
మగువానిని, గురుసేన-(రా) గొప్పసేన, కురుసేన (భా) కౌరవ
సేన, పరులు-విరోధులు, ఘటకర్ణుఁడు-కుంభకర్ణుడు, కలనికి-
యుద్ధమునకు.

రా సీ॥ హరుల జెవులు పట్టి యాడించె రవిజచే

ముకు- గోల్పడె; వచ్చి పోరె బోలి

నిందుచెక్కుఁ గలంచు (దండిగజము, గూడి

కొండగతి భగద) కుండుమేలి

ఘోరశరీరుండు కుంభకర్ణుండు మ

(స్తుఁడు నరవగుచేతఁ బడె; బలుఁడభి)

మానియు వీశుండు (మన్యుఁడు రిపులోక

మహితపద్మవ్రాహ్మ) మదకరియై

గీ॥ తనరు దేవాంతకుని నరాంతకుని హనును

యును ఋషభుఁడు మహాపాశ్వుని నడచి రతి

కాయుఁడు గురుయుద్ధ (మాననుఁ గాలమొనరి

చెను బెనఁగుచు) లక్ష్మీణుచేత; దన జవిభుఁడు॥ 107

భా ఆ॥ దండిగజముఁ గూడి కొండగతి భగద

స్తుఁడు నరవగుచేతఁ బడె, బలుఁ డభి

మన్యుఁడు రిపులోక మహిత పద్మవ్రాహ్మ

ముననుఁ గాల మొనరిచెను బెనఁగుచు॥

107

టీక. హరుల - (రా) కపులను (రా) భగ-శక్తియందు,

దక్షుండు ప్రవీణుఁడు నరవరుచేత-(రా) రామునిచేత-(భా)
అష్టచునిచేత, మమ్యుఁడు (రా) కోపి - (రా) పద్మవ్యూహ-
తామరగుంపునకు. రామాయణమునక్రిందిపద్యమునకన్వయము.

రా.గీ॥ (తనయుమరణంబునకు లలిగనుఁ బొగిలెఁ ద
నుఁ గడుఁ దేర్పగా స్వజనులునున్, ధృతిజిత
(ఘనబలితజిష్ణుఁ డెవ్వఁడు వనటనుఁ గలి
గించె వానిపై నెద నలిగెన్) మఱియును॥ 108

భా.కం॥ తనయుమరణంబునకు లలి
గనుఁ బొగిలెఁ దను గడుఁ దేర్పగాస్వజనులునున్
ఘనబలితజిష్ణు; డెవ్వఁడు
వనటనుఁ గలిగించె వానిపై నెద నలిగెన్॥ 108

టీక. జితఘనబలితజిష్ణుడు-(రా) గెలువబడిన గొప్పబల
ముగల దేవేంద్రుఁడు గలవాఁడు (ఇంద్రజిత్తు) (భా) జిష్ణుఁడు-
అష్టచుఁడు, లలి-ఎక్కువ.

రా.ఉ॥ ఆరసి తండ్రినిన్ (శపథ మాపృఘువీరుఁడు సల్పె
సింధు)గం

భీరుని భూమిజా(విభుని భీమబలాఘ్నుని బిద్ధజేయఁ) దా
ఘోరుడు భాజిత(ద్యుమతి గ్రుంకక యుగ్రతనొప్ప,దూఱ) రే
చైరినిఁదాశర(స్ఫురిత వహ్నిని జంపనిచో నటంచు)చున్॥ 109

భా.గీ॥ శపథమా పృఘువీరుఁడు సల్పె సింధు
విభుని భీమబలాఘ్నుని బిద్ధ జేయ
ద్యుమతి గ్రుంకక యుగ్రత నొప్ప; దూఱ
స్ఫురితవహ్నిని జంపనిచో నటంచు॥ 109

టీక. (రా)సింధు-నముద్రపు, భూమి-జామిభుని - సీతమగ

నిన్ బిద్ధచేయన్-జంపుటకు భా - కాంతివలన తిత-గెలువ
డిన, ద్యుమణి - సూర్యుడుగలనాఁడు, గ్రంథక - చావక,
దూఱరే-తిట్టరా (భా) సింధుభుని - సైంధవుని దూఱన్-
చొచ్చుటకు, పృథు-గొప్ప, బిద్ధచేయుట-చంపుట.

రా.గీ॥ కరము విగిలి కారములను మిరియములను
నూతై హితులు మెచ్చ గరిమనన్ బెనఁగఁగ
(హరులు దగఁ బూనఁ దోలె నిరమణ దన
చేవ మెఱయ తేకును మడఁచెన్) మిగులన్॥ 110

భా.కం॥ కరము విగిలి కారములను
మిరియములను నూతై హితులు మెచ్చ గరిమనన్
హరులు దగఁ బూనఁ దోలె న
నిరమణఁ దనచేవ మెఱయ తేకును మడఁచెన్॥ 110

టీక. హరులు- (రా) కపలు (భా) గుఱ్ఱములే, తగన్
తగునట్లు దగ-(భా) దప్పిని, తేకునుడచుట-తగ్గించుట.

రా.సీ॥ మించి రాముని నా యా(యమిత్రు ధృతిని మూసి
మీతెను హరిచక్ర) మాగురిహిఁ గ
పుల నొంచె బ్రహ్మస్త్ర(మునఁ బడవసి మోద
మెనయి సైంధ)వరధి కేధిభటులు;
ఘననాదు శేగె, భావని దెచ్చె దోడ్పాది,
మొన మంచె; దాస్యస్థలి నగ ముంచె;
దనుజులు గేగులఁ దంగేళ్లుగాఁ ద్రొక్కఁ
గపులు గాలించె లంక; గంపనఁడు మె

గీ॥ అయఁ జనిపె వాలిభ(వ్రుడఁ విజయుఁడు వాసిఁ;
గెడపె వైరిఘోరోహ)చిత్తుడగు కుంభ

బేరజంబును నీ(చున్ రవిజుఁ; డడంచె

జోక శక్తినికుంభుడన్ సోకు హనుము॥

111

భా.అ॥ మిత్రు ధృతినిమూసి మిత్రు హరి చక్ర

మునఁ బరువడి మోద మెనయ సైంధ

వుఁడు; విజయుడు వానిఁ గెడపె; వైరి ఘటోత్క

చున్ రవిజు డడంచె జోక శక్తి॥

111

టీక. (రా) అమిత్రు - విరోధియొక్క, (భా) మిత్రున్ -
సూక్ష్మని, హరిచక్రము - కపులగుంపు, (భా) హరి - కృష్ణుఁడు,
చక్రమున - సుదగ్ధన చక్రమున, వాలిభవుఁడు - (రా) అంగ
దుఁడు, విజయుఁడు (రా) జయశీలుఁడు, (రా) వైరి - శత్రువుల,
ఘట - గుంపునందు, ఉత్క - ఉత్సాహముగల, చిత్తుఁడు - మన
స్సుగలవాఁడు, (భా) వైరిన్, ఘటోత్క - చున్, శక్తి - (రా)
బలముచేత, (భా) శక్తియను నాయుధముచేత, అదురిహి -
ఒప్పుచున్నప్రీతితో, బేరజము - కుత్సితుడు, జోక - ఉత్సాహము,
సోకు - రాక్షసుని, సైంధవ - (రా) గుఱ్ఱము.

రా. చం॥ ఖలు మకర రాక్షున్ (మడిపె గర్జతి మై కవమాను

నీక)నీ

దు లలర రాముడున్ (గురువగుండును శూరుఁడు ఘోరుఁ

డౌచు)దా

య లెవయ భీతి వా (విరలు నావల గూర్చెను నీక శత్రు)లం

డెలగును గీకులున్, (మృపదసింహము సూక్ష్మసుతుండు

చూడ)గన్॥ 112

భా.గీ॥ మడిపె గర్జతి మై కవమానునీక.

గురువగుండును శూరుఁడు ఘోరుఁడౌచు

విరటు నాదట గూల్కెను వీక శత్రు

ద్రుపదసింహము సూర్యసుతుండు చూడ॥

112

టీక. గురువరుండును-(రా)గొప్పశ్రేష్ఠుడు, (భా)ద్రోణుడు, (రా) వావిరి - అటన్, (భా) విరటు - విరాటరాజును, ద్రుపద సింహము-(రా) వానశ్రేష్ఠుడగు, (భా) ద్రుపదునిన్, సూర్య సుతుడు-(రా) సుగ్రీవుడు, (భా) కర్ణుడు, మాను - ఒప్పు, దాయలు-శత్రువులు.

రా.చం॥ దణి ఘననాదుడన్ (మిగిలె దాననిశత్రుల మించి; చంపె)ల

త్తుణుడును వానినిన్; (వినియె జానగు పుత్రుడు బిద్దె నంచు)దు

ర్గుణుడగునిద్రజిద్ (గురుడు; గూడె నతండును గోడు; వాని)దౌ

రణకృతిసైన్యముం(బొలిపె రాముడు సైన్యవిభుండు హెచ్చు)కాన్॥ 113

భా.గీ॥ మిగిలె దానని శత్రుల మించి చంపె;

వినియె జానగు పుత్రుడు బిద్దె నంచు

గురుడు; గూడె నతండును గోడు; వాని

బొలిపె రాముడు సైన్యవిభుండు హెచ్చు॥ 113

టీక. (రా) యింద్రజిత్తుడు-రావణుడు, సైన్యవిభుండు- నీలుడు, హెచ్చు, కాన్-కాగా, అనగా సంహారముగా, (భా) గురుడు-ద్రోణుడు, సైన్యవిభుండు-శృష్టద్యుమ్నాడు, దణి- ప్రభువు, జానగు-ఒప్పుచుండు, బిద్దె-చనిపోవుట, కృతి-సమర్థత, పొలిపె-చంపెను.

రా.సీ॥ నైవ్యమాగతిః గూల(సరిగ నడపె సూర్య
సంతతికృతి లలిః జంప రావ
ణుఁడు దైత్యుల రవిజుఁ డడచె విరూపాక్షు
నవనిఁ గల్పె సుపార్శ్వ నంగదుం, డ
సురపతి రావించి (గురుబల మెదిరించె
నరునిశల్య)ములు నెంతని రవికుల
శశి; విభీషణుఁ డేసె(సారథి; వచనాళి
మీటి దుశ్శాసను) శూరు లక్ష్మ

గీ॥ ణ దశముఖుఁడు మూర్ఛిలఁ జేసెచు; బ్లవగధృతిఁ
బెలుచ(వీకతోడ జదిపె; భీమయోధ)
సీతమగఁడుఁ దోలె; గొన సంజీవనిఁ జని
క న హనుమ శత్రు మునివేషు గాలనేమి॥ 114

భా.అ॥ సరిగ నడపె సూర్యసంతతికృతి లలిః
గురుబల మెదిరించె నరుని శల్య
సారథివచనాళి మీటి; దుశ్శాసను
వీక తోడఁ జదిపె భీమయోధ॥ 114

టీక. సూర్యసంతతికృతి-(రా) సూర్యవంశమందు నేర్పరి
(రాముని) (రా) సూర్యపుత్రుడగు నేర్పరి (కన్ఱుఁడు) (రా)
చంప-చంపుటకై, గురుబలము-గొప్పసేన (భా)గురుబలము-
కౌరవసేన నరుని - (రా)మానవునియొక్క, (భా)అర్జునుని,
దుశ్శాసను-(రా) ఆణపరాని వానిని, భీమయోధ-(రా)భయం
కరుఁడగు యోధుఁడు (భా) భీముఁడను యోధుడు, శల్య
ములు-బాణములు, ప్లవగ-కపుల, పెలుచ-ఎక్కువ.

రా.చం॥కడు(వగగూడ భూసురునిగాటగుశాపముచేతనైన యా
రడిఁ దనతే)జమాటిన సురామనుఁ గాచెను, బొంది రావణుం
డడ(రుగడంకఁగ్రుంగ, నరికచ్చుగఁజావుమరుద్వరాత్మజం
డిడె;లలిఁగాన్)రిపుండటులనీల్గదెచ్చెనుద్రోణశైలమున్॥115

భా.కం॥ వగగూడ భూసురుని గా

టగుశాపముచేతనైన యారడిఁదనతే

రుగడంకఁగ్రుంగ, నరిక

చ్చుగఁజావు మరుద్వరాత్మజండిడె లలిగాన్॥ 115

టీక. సురామను-(రా)ధాన్యమాలిని, (రా) మరుత్-వాయు
పునకువర-శ్రేష్ఠుడగు, ఆత్మజండు-కుమారుడు-(హనుమంతుడు
(భా)మరుత్-దేవతలకు, వర-ప్రభుని (ఇందుని)ఆత్మజండు-
కుమారుడు(అర్జునుడు)

రా.చం॥ అరి(జనలోకభీకరుఁడైన తన భీషణశక్తిచేతఁ దా

గురుబలమున్)మహాదనుజకోటినిఁ గూల్చెను; మాల్య

వఁతు నా

శర(ఘనసేనఁదోలుపుఘశల్యునిఁ జంపె యుధిష్ఠిరుండు నొ
ప్పురణమునన్)వరుం డనిలపుత్రుఁడు దారిని; మంచె లక్ష్మ

ణున్॥ 116

భా.కం॥ జనలోకభీకరుఁడైన

తనభీషణశక్తిచేతఁ దాఁ గురుబలమున్

ఘనసేనఁ దోలుపుఘశ

ల్యునిఁ జంపె యుధిష్ఠిరుండు నొప్పురణమునన్॥ 116

టీక. శక్తిచేత (రా) బలముచేత (భా) శక్తియను నాయు
ధము చేత, (రా) గురుబలమున్-గొప్పసేనను, (భా) కురుబల

ముక్ - కౌరవసేనను, ఆశర-(రా)రాక్షసుల, పృథుశేల్యుని-
(రా) గొప్పబాణములుఁ గలవానిని (భా)గొప్పశేల్యుని, యుధి
ష్ఠిరుండు-(రా)యుద్ధమందు స్థిరమయినవాఁడు.

రా.సి॥ నగముంచి దానిస్థానమున మరలి వచ్చె
నీదశం; దెలసె మందోదరి యల

జడిరావణుజననా (శకునిపోక కనిఁ ద
మకమునఁ వీడిదైవ)మాతురపితృ

భక్తుండు దీక్షనల్పగ హోమముఁ జేయుటఁ
గపులువచ్చిరి, గేలికైకొలిచెన

భార్యనీహృదను ను (పాయనమున, డాగు
వసుయోధ)ఖని సుగరిపువిభు

గీ॥ ననుచునాగతిఁజేసి వేయంగదుమఘ

(నుమ బిరుదుయుధిష్ఠిగుడు బలుమసుకృతియు

వీక(వెడలదో)యగఁజనెఁ బెనకువకును)

దశముఖుడు నిష్కలంక - నేత్రంబులందు॥

117

భా.ఆ॥ శకునిపోక కనిఁ దనుకమున వీడి దైవ

పాయనమునడాగు వరసుయోధ

నుమ బిరుదు యుధిష్ఠిగుడు బలుమసుకృతి

వెడలదోయగఁజనెఁ బెనకువకును॥

117

టీక. శకునిపోకకు - (భా)శకుని చావునకు, అని-యుద్ధ
మును, (రా) దైవమాతుర-వినాయకుని, పితృశండి (శివుని)
డిపాయనమున, (రా)కానుకచేత, యుధిష్ఠిగుడు-(రా) యుద్ధ
మందు స్థిరమగువాడు, ఈ-కందు-వాయుపుత్రుడగు హనుమం
తుడు, అలజడి-చింత, తమకమున - సంభ్రమమున, పోక-

(రా) నడవడి, (భా) చనిపోవుట, వెనకువ-య్యుద్ధము, కేర్తిక...
యనుచు-పరిహాసమున కారీతి పలుకుచు,

రా.చ॥చని(వెన భూమి శ్రీ గదల నద్యసుధాజనదూరుఁ జేచి, పా
యనిద్యతిఁ బో) రనేసెను మహాశ్రుము లాకపు లుల్క,

వానిఁ

వన(తెనగంగ గంతుగొనె వాయుసుతోరుహతుండునై
సుయో

ధనబలుఁడున్)ఖలుం డధిక ధైర్యసమేతుఁడుఖడ్గరోముఁ
డున్॥ 118

భా.కం॥ వెన భూమి శ్రీగద లన

ద్యసుధాజనదూరుఁ జేచి పాయనిద్యతిఁబో

తె నగంగ గంతుగొనె వా

యసుతోరుహతుండునై సుయోధనబలుఁడున్॥ 118

టీక. (రా) కదల-కదలగా, (భా) గద-గదయనునాయు
ధముతో, (రా) వాయుసుతు-హనునుంతునిచే, ఉరుహతుం
డునై (భా) వాయుసుత-భీమునిచే, ఉరుహతుఁడునై-బొడలు
విఱగ కొట్టికడినవాడై, సుయోధన-(రా) నుంచియోధుఁడు.
వచ్చి-విజృంభించి. ఉల్క-భయపడునట్లు, గంతుగొనె-చచ్చెను.

రా.సి॥ అరివచ్చు నపుడైన (పరఁగు ఘూకకృతి క

లగుచు, విశ్వేశ్వరము)లకముఖభువి

జము లేసెఁ గపులు దాశాధి సంగరముహి

(మాతులబలు సంకచేతఁ; గృష్ణ)

ఘోరతనుఁదితి (కొడుకులఁ దమిఁ గూల్చె

నడచె శృష్టమృముఁ)పంగడుఁడు

క్రూరగుణుని సర్పరోముడన్ రాక్షసుఁ;
(గాలుపురికి నంపె ఘనుశిఖండి)

అ॥ గమచుఁబోలు నీలుఁ డమర వృశ్చికరోము;
వగ్నివర్ణు రాముఁ డణఁచె; మార
లి రహిఁ దెచ్చిన మఘపురధమెక్కా; నపహృ
తామృతుండు వయ్యె నసురభిభుఁడు॥ 119

భా అ॥ పరఁగు ఘూకకృతి కలరుచు సశ్వశ్శామ
మాతులబలునండచేతఁ గృష్ణ
కొడుకులఁ దమిఁ గూల్చె, నడచె ధృష్టద్యుమ్నఁ
గాలుపురికి నంపె మను శిఖండి॥ 119

టీక. ఘూకకృతికి-గుడ్లగూబసనికి, (రా)(శత్రువుఁకయిన
దుశ్శకునమునకు) (రా) అశ్వశ్శ-రాచిచ్చెట్టు, అనులక-ఉసిరిక
చెట్టు, సంగరమహిమ-యుద్ధప్రౌఢియందు, అతుల-సమాన
రహితుఁడు, (భా) మాతుల - మేనమామ (కృపుషు) కృష్ణ-
(రా) నల్లని, (భా) జాపదియొక్క, తమి-(రా) కోరికతో (భా)
రాత్రియందు, ధృష్టద్యుమ్న-దిట్టమైన నిర్భయముగలవానిని;
శిఖండిగమను - నెమలి నెక్కి-పోవువాఁడు (కుమారస్వామి)
మఘపు-ఇంద్రుని.

రా.ఉ॥ రోసము మించగా (నరవతుండు నతండు నొనర్చి రాజి)
నిన్

వేసెను రాముఁడు (బలిమి భీషణలీలనుఁ బద్మజాస్త్ర)మె
చ్చొ సరి నెన్ని బా(ములను, నారిపు తేజము మొత్తె; వేగ)నా
దోసిఁగూల్చె, దద్ (విజయుదోర్బలమర్థిలివేల్పు తెన్ను)

భా.గీ॥ నరవరుండు నరండు నొసర్చి రాజ
బలిమి భీషణలీలనుఁ బద్మజాస్త్ర
ములను; నారిపుతేజము మొత్తె వేగ
విజయు దోర్బల మర్మిలి వేల్పులెన్న॥

120

టీక. నరవరుండు (రా) రాముఁడు (భా) అర్జునుఁడు, ఆజ-
యుద్ధమును; పద్మజాస్త్రము-(బహ్మజాస్త్రము, (రా) ఎచ్చొ-
నొచ్చుగు, బాముల-కష్టముల, విజయ-జయశీలుని, దోర్బ-
లము-భుజబలము, అర్మిలి-ప్రేమ.

తా.ఉ॥ తా(క్షీతి నిట్లు దుష్టులను దంచి తగం బురుషోత్త
ముండు శ్రీ

దక్షుఁ బరీ)తభూతి ఘనతాయుతు నింద్రుని దైత్యబాధ సం
ర(క్షీతు సాకె; రాజగను రాజతుఁడయ్యె యుధిష్ఠిరుండు తే
మక్షణుఁడు) విభీషణుఁడు మంగళుఁడై రఘురాము

నావతి॥ 121

భా.కం॥ క్షీతి నిట్లు దుష్టులను దం
చి తగం బురుషోత్తముండు శ్రీదక్షుఁ బరీ
క్షీతు సాకె, రాజగను రా
జతుఁడయ్యె యుధిష్ఠిరుండు తేమక్షణుఁడు॥ 121

టీక. పురుషోత్తమాఁడు-(రా) రాముఁడు (భా) కృష్ణుఁడు,
పరీత-(రా) చుట్టుకొనబడిన, యుధిష్ఠిరుండు-(రా)యుద్ధమందు
స్థిరమగువాఁడు, తేక్షణుఁడు-(రెంటికి) ఉత్సాహముగలవాఁడు,
దంచి-నాశనముచేసి, భూతి-విశ్వర్యము

రా.సీ॥ అగ్నిలోఁ జొప్పించి, యతినపాతివశ్య
ముఁ బరీక్ష సల్పి రాముండు శ్రీతి

బ్రహ్మాండముఖ్యామరనుతులఁ గొని, తండ్రి
 బ్రత్యక్షమైనంత భక్తి నెఱిగి,
 యవనిజాతాలక్ష్మణాదులతోఁ బుష్ప
 కము నెక్కి వచ్చి గరిమ నయోధ్యఁ
 బట్టాభిషిక్తుడై ప్రబలఁ దమ్ములు గొల్వఁ;
 బుత్రులను గుశలపులనుఁ గాంచె;

గీ॥ (సలిపె హయమేధ మతఁ డలర లలి బుధులు;
 ప్రజలు రామరాజ్యము మఱువన్) జన మని
 (బలువిడలొంద నేలెను; నెలకుఁ దిగజ
 ను లొలసెఁ బ్రజ నీతిగ నె గడున్) సుఖమున॥ 122

భా.కం॥ సలిపె హయమేధ మతఁ డల

ర లలి బుధులు ప్రజలు రామరాజ్యము మఱువన్
 బలువిడల రొంద నేలెను;

నెలకుఁ దిగజను లొలసె,, బ్రజ నీతిగ నె గడున్॥ 122

టీక. రెంటికి, హయమేధము-అశ్వమేధయాజ్ఞము, తిగ
 జఁదులు-మూనువానలు, పలువిడి-ఎక్కువ.

కం॥ శర్మదముఁ నీకథల వి

నిర్మలమతిఁ బాడినన్ వినినఁ జదివిన స

ద్ధర్మమయుఁడు సర్వేశ్వరుఁ

డన్నిలితోడుత నొసఁగు మనోభీష్టంబుల్॥ 123

కం॥ శ్రీ రావిపాటి లక్ష్మీ

నారాయణ యొనరిచె రచనన్ గర్భమునన్

భారత విడి నిర్వచనము

గా రామాయణముఁ జండకమలాప్తముగన్॥ 124

టీక. శర్మదములు-సంతోషమునిచ్చునవి.

చక్రబంధము.

మొదటి మూడుపాదములందలి మొదటినుండి మూడవ చివరనుండి మూడవ యక్షరములు కవిపేరును, మొదటినుండి యాఱవ చివరనుండి యాఱవయక్షరములు గ్రంథముపేరును తెలుపును.

శా॥ రక్షోరాతి పరాత్పరా వరద ధీరా రమ్యశూరాన్వితా
దక్షా లక్షణ మత్తసంహర కృతీ దాతక్రమా యచ్యుతా
రక్షా నాకులభాగ్యమా వరిగభీరా ముక్త బాణప్రతా
తా క్షోణీమణా దయాశరధి భూతాశిస్తుతా కామితా॥125

ఆటవెలది ([ ] లోఁ దెలుపబడినది) కందము(( ) లో దెలుపబడినది) గర్భమునఁ గలుగుగీతముతోఁగూడినట్టియుకంద( ) లోఁ దెలుపబడినది) గీతము ([ ] లోఁ దెలుపబడినది) గర్భమునఁ గలుగుచంపకమాల( ) లో దెలుపబడినది) గర్భమునఁ గలుగునట్టిదగు శుద్ధాంధరహిత సీసము.

సీ॥ (అతి(కరుణాత్ముడా [పతి యనంతరసాన్వి
తప్రస్ఫుటాంగ] తా) త సుగుణకలి
(త తతబలా) ప్రభూ [పతితతారక సద్ధ
తి (ప్రాజ్ఞవీర] సం) ధితరుచిర వి
(తత(వదాయకా [యతుల నవ్యరమాయ
త ఖ్యాతియుక్త] (పా తకరహిత ల
(లితసుభగా) విభూ [కృతి సులేఖ సునీవ
రశ్రేష్ఠబంధు) రా) రమ్యచరిత

గీ॥ [నత (వరద రవిశశినయన పర పరమ
పురుష భక్తతోష భరితభువన] భా) స
[హిత (సురమునిజనవినుత హతదితిగుహ
త్రిగుణమయ లశస్సతివితతిశుభ]దా)త॥ 126

సీసములో నాలుగుపాదముల యందును 16 వ అక్షర
ములగు త,తి,త,ర,లు సీసమునందు గుర్తులు తక్కిన కంద
గీత చంపక మాలలందులఘువులు. అనగా సీసమునందు
అనంతరసాన్నితప్రస్ఫుటాంగ, సద్ధృతిప్రాజ్ఞ, నవ్యరమాయుత
ఖ్యాతియుక్త, సుధీవరశ్రేష్ఠబంధుయని యొక్కొక్కదానిని
సమాసముగఁ జదువవలెను. కంద, గీత, చంపకమాలలందు
అనంతరసాన్నిత, ప్రస్ఫుటాంగ, సద్ధృతి, ప్రాజ్ఞ, నవ్యరమా
యుత. ఖ్యాతియుక్త, సుధీవర, శ్రేష్ఠబంధుయని వేఱువేఱుగా
జదువవలెను.

గద్యము. ఇదివిద్యద్విధేయ, రావిపాటి చలమయామాత్య
పుత్ర లక్ష్మీనారాయణ ప్రణీతంబయిన
నిర్వచన భారతగర్భరామాయణము
సర్వము నేకాశ్వాసము.
సంపూర్ణము.

త ప్పా ప్పల ప ట్టి

౪౩

అచ్చు సతిగావతుకని యక్షరములు, జ జే లు, అర్ధాను
స్వారములు, థ థ లు, ( ) మొదలగునవితప్ప.

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
4	2	వయస్సు	వయసు
7	1	తనయనుఁమగొనె	తనయనుఁగొనె
7	2	స్వాంత, మందు	స్వాంతమందు
7	10	సమాఖ్యుడు	సమాఖ్యుడు
7	19	కుంభిరపు	కుంభిరిపు
8	22	శో	శో
9	21	శ్రేధుధు	శ్రౌధుడు
16	18	మని	ముని
23	7	బలు	బలే
25	24	పంచనాయక	పంచసాయక
26	11	కడిమి	బలిమి
„	„	కర్ణ శల్య	వాటుకర్ణ
27	6	బినజాన్	బినజానన
32	23	పక్షిది	పక్షిని
41	17	హరి	హరి
51	4	గడంగి	గడంక
52	21	వారలరు	వారలము
52	10	బలమొప్పు	బలమొప్పు
54	20	స్ఫరణు	స్ఫురణు
57	11	హనుమంతును	హనుమంతుడు
69	19	దనజవిభుడు	దనుజవిభుడు
72	9	సుదర్శన్	సుదర్శన
72	16	మకరరాక్షు	మకరరాక్షు
77	23	ఘోరతనుఁ	ఘోరతనుఁ

84

0

2

3

5

85

ఈ గ్రంథకర్తయొక్క ఇతర గ్రంథములు.

1. "సర్వేశ్వర శతకము" ప్రకృతిమూలమున భగవంతుని గొనియాడు శతకము. 0-2.

2. మాచర్ల చెన్నకేశవ శతకము	}	పునర్ముద్ర ణమున
3. గురజాల యిష్టకామేశ్వర శతకము		
4. పల్నాటి వీరగాధ (వచనము)	}	నున్నవి
5. నాగార్జునకొండ చరిత్రము (వచనము)		

6. పల్నాటి చరిత్ర (వచనము) 0-8-

ఇందు పల్నాడు నేలిన ప్రభువులు, పల్నాడు కవులు, గాయకులు, దేవాలయములు, శిలా శాసనములు, శ్రీనాథక పల్నాటి సంచారమందు జెప్పిన పద్యములు, నాగార్జునకొండ చరిత్ర, వీరచరిత్ర మొదలగున వెన్నియో పొందుపరచబడి చరిత్రాత్మకమైన గ్రంథరాజము.

వలయువారు :-

రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణగారు,
గురజాల.

(గుంటూరు జిల్లా.)